

ประวัติศาสตร์เมืองเชียงใหม่

ดินแดนทางภาคเหนือของประเทศไทยซึ่งปัจจุบันรวมเนื้อที่ ๗ จังหวัดได้แก่ จังหวัดเชียงใหม่ เชียงราย ลำพูน ลำปาง แพร่ น่าน และแม่ฮ่องสอน รวมเรียกว่า แคว้นล้านนาไทย^๑ ในสมัยพุทธศตวรรษที่ ๑๕ เป็นต้นนามีเมืองเชียงใหม่ เป็นเมืองหลวง เป็นศูนย์กลางทางการเมือง เศรษฐกิจ และวัฒนธรรม ดินแดนเหล่านี้ก่อนที่พ่อขุนมั่งรายจะทรงรวบรวมไว้ในพระราชอำนาจนั้น ได้มีเมืองต่าง ๆ เกิดขึ้นแลวมากมายตามบริเวณลุ่มน้ำและหุบเขาต่าง ๆ ดังจะพบเมืองต่าง ๆ ที่ปรากฏในหลักฐานทางประวัติศาสตร์ทั่วไปในภาคเหนือ เช่น เมืองโยนกเชียงแสน เมืองสุวรรณโคมคำ เมืองอุโมงคเสลา ฯลฯ เป็นต้น บริเวณดินแดนเหล่านี้สันนิษฐานว่า เดิมอาจจะเป็นที่อยู่ของพวกละว้าหรือลัวะ^๒ และกล่อมหรือขอมคำ ตามตำนานเล่าว่า พวกนี้ตั้งบ้านเรือนอยู่ในแคว้นสุวรรณโคมคำ และต่อมาได้ตกอยู่ภายใต้อำนาจของราชวงศ์สิงหนวัติ ที่เมืองนาคพันธุสิงหนวัตินคร ส่วนดินแดนทางตอนใต้ลงมาได้เกิดเมืองต่าง ๆ ขึ้นและมีความเจริญรุ่งเรืองมั่นคงอยู่ก่อนที่พ่อขุนมั่ง-

^๑ หม่อมเจ้า สุภัทรดิศ ดิศกุล, "สถาปัตยกรรมล้านนาไทย," เอกสารสันมนาประวัติศาสตร์และโบราณคดีล้านนาไทย, หน้า ๑.

^๒ พระยาอนุমানราชชน, เรื่องของชาติไทย (พระนคร: โรงพิมพ์คุรุสภา, ๒๕๑๕), หน้า ๒๑๘. ละว้าเข้ามาอยู่ในดินแดนเหล่านี้เมื่อใดไม่ปรากฏหลักฐานแน่ชัด แต่สันนิษฐานว่าอยู่นานแล้ว โดยอาศัยหลักฐานต่าง ๆ เช่น เนินดินหรือกู่เก่า ๆ ซึ่งพบเป็นจำนวนมากในเมืองยวม อ่าเภอขุนยวม แม่ฮ่องสอน ทำให้ทราบวาละว้าเป็นชาติที่มีวัฒนธรรมสูงมาก่อน ปัจจุบันพวกนี้ยังหลงเหลืออยู่ทั่วไปในภาคเหนือ เช่น จังหวัดเชียงใหม่ และแม่ฮ่องสอน เป็นต้น.

รายจะสถาปนาอำนาจของพระองค์ที่เมืองเชียงใหม่ ไค้แก เมืองหริภุญชัย เมือง-
ละโว้ เมืองพะเยา เป็นต้น

สภาพภูมิประเทศทางภาคเหนือของประเทศไทยเป็นภูเขาสลับซับซ้อน เป็น
สาเหตุหนึ่งที่ทำให้เมืองต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในบริเวณนี้มีลักษณะการปกครองเป็นแบบรัฐ
เล็กรัฐน้อย คางคนคางอยู่เป็นอิสระไม่ขึ้นแก่กัน (principalities) อันมีผลทำ
ให้เมืองเหล่านี้ขยายตัวและรวมกันไค้ยาก เช่น เมืองหริภุญชัยเงินยางเชียงแสน ซึ่ง
คนตระกูลของพอลูนมังรายปกครองเป็นอิสระอยู่ทางตอนเหนือ เมืองพะเยาซึ่งบรรพ-
บุรุษของพอลูนจวมธรรมปกครองเป็นอิสระ ทางใค้ลงนามีเมืองหริภุญชัยซึ่งมีกษัตริย์
เชื้อสายของพระนางจามเทวีปกครองอยู่ เมืองเหล่านี้สันนิษฐานว่าคงจะมีพลเมือง
ที่มีเชื้อสายของคนไทยในสมัยต่อมาอาศัยอยู่บ้าง ต่อมาเมื่อหัวหน้าผู้นำคนไทยที่มีความ
สามารถซึ่งสืบเชื้อสายมาจากพระเจ้าลจจักราชแห่งเมืองเงินยางเชียงแสน ชื่อ
มังราย ได้รวบรวมดินแดนและสถาปนาอำนาจของพระองค์ขึ้นในราวพุทธศตวรรษที่
๑๕ ตามตำนานกล่าววว่า พอลูนมังรายเป็นราชโอรสของพอลูนลาวเม็งและพระนาง
เทพคำชยาย เสด็จขึ้นครองราชย์เมื่อประมาณ พ.ศ. ๑๘๐๕ พระองค์ทรงเป็น
กษัตริย์ที่มีพระปรีชาสามารถมาก ทรงมีพระราชประสงค์จะรวบรวมเมืองต่าง ๆ ที่
เป็นอิสระไว้ในอำนาจ พระองค์ทรงขยายอำนาจออกไปทางทิศตะวันตกและทิศใค้
เข้าไปในบริเวณลุ่มแม่น้ำปิง และพยายามขยายลงไปถึงบริเวณลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา
และสาละวิน^๓ พระราชดำริของพระองค์ที่จะทรงรวบรวมดินแดนต่าง ๆ ไว้ในอำนาจ
นั้น เห็นได้จากการที่พระองค์ทรงย้ายเมืองหลวงจากเมืองหริภุญชัยเงินยางเชียงแสนมา
สร้างเมืองใหม่ที่เมืองเชียงรายประมาณ พ.ศ. ๑๘๐๖ และเมื่อทรงพบว่าลักษณะ

^๓ ปรีศนา ศิรินาม, "ความสัมพันธ์ระหว่างไทยและประเทศราชในหัว-
เมืองลานนาไทยสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น," วิทยานิพนธ์ปริญญาโทศาสตรบัณฑิต วิทยาลัย-
วิชาการศึกษาประสานมิตร พ.ศ. ๒๕๑๖, หน้า ๓๒.

ภูมิประเทศเมืองนี้จะไม่ช่วยให้การขยายพระราชอำนาจของพระองค์เป็นไปโดยสะดวก พระองค์ทรงย้ายเมืองอีกครั้งหนึ่ง ไปตั้งที่เมืองฝางประมาณ พ.ศ. ๑๕๑๗ ที่เมืองนี้ได้มีหลักฐานเขียนว่า พระองค์มีพระประสงค์จะยึดอาณาจักรทริภุชชัยไว้ในอำนาจของพระองค์ ด้วยความพยายามของพระองค์ในที่สุดพอขุนมั่งรายก็ทรงได้ชัยชนะเหนือพระยาธิบา กษัตริย์แห่งอาณาจักรทริภุชชัย ประมาณ พ.ศ. ๑๕๒๕

เมื่อพอขุนมั่งรายทรงยึดเมืองทริภุชชัยไว้ในพระราชอำนาจแล้ว พระองค์ประทับอยู่ ณ เมืองนี้เป็นเวลาประมาณ ๒ ปี จึงได้ยกเมืองทริภุชชัยให้ทหารคนสนิทชื่อ อ้ายฟ้า ปกครองสืบต่อมา พอขุนมั่งรายทรงสร้างเมืองอีกเมืองหนึ่งทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือของเมืองทริภุชชัย และประทับอยู่เมืองนี้ประมาณ ๓ ปี ปรากฏว่าในฤดูฝนน้ำท่วมเมืองทำความเดือดร้อนให้กับประชาชนมาก พระองค์จึงทรงสร้าง

๔ พระโพธิ์รังสี, จามเทวีวงศ์ แปลจากคณภูมิภาษาบาลี โดย พระปริยัติธรรมธาดา และพระญาณวิจิตร (พระนคร: โรงพิมพ์รุ่งวัฒนา, ๒๕๑๖), หน้า ๕๕ - ๗๑ และ ๑๕๑ - ๑๕๒. อาณาจักรทริภุชชัยสร้างโดยฤาษีวาสุเทพ ประมาณ พ.ศ. ๑๒๐๐ แล้วเชิญพระนางจามเทวีจากเมืองละโว้มาปกครอง โดยมีกษัตริย์เชื้อสายของพระนางปกครองสืบมา จนถึงประมาณพุทธศตวรรษที่ ๑๕ อาณาจักรทริภุชชัยได้เสื่อมอำนาจลง ตำนานเล่าว่ามีเหตุการณ์หลายอย่างเกิดขึ้น มีข้าศึกยกกองทัพมาโจมตีเมืองทริภุชชัยเสมอ โดยเฉพาะพวกเขมร กษัตริย์อ่อนแอไม่เข้มแข็งและเกิดภัยธรรมชาติคุกคามประชาชน คืออหิวาตกโรค ซึ่งเป็นสาเหตุให้บ้านเมืองอ่อนแอลง ในที่สุดจึงเสียเอกราชแก่พอขุนมั่งรายใน พ.ศ. ๑๕๒๕.

๕ อ้ายฟ้า ตามตำนานว่าเป็นทหารที่อาสาพอขุนมั่งรายไปเป็นไส้ศึกในเมืองทริภุชชัย.

เมืองใหม่อีกแห่งหนึ่งเรียกว่า เวียงกุมกาม^๒ ต่อมาพระองค์ได้พบชัยภูมิที่เหมาะสมที่จะสร้างเมืองใหม่ในบริเวณหุบเขาลำน้ำปิงใน พ.ศ. ๑๔๓๙ พระองค์จึงสร้างเมืองขึ้นอีกเมืองหนึ่ง ชื่อนพบุรีศรีนครพิงค์เชียงใหม่^๓ ซึ่งเป็นราชธานีของล้านนา-ไทยในเวลาต่อมา เชียงใหม่ปกครองโดยพอขุนมังรายและเชื้อสายของพระองค์ในฐานะรัฐเอกราชตั้งแต่ พ.ศ. ๑๔๓๙ - ๒๑๐๑ รวมเวลาสองร้อยปีเศษ มีกษัตริย์ราชวงศ์มังรายปกครองรวม ๑๗ พระองค์ เชียงใหม่สมัยราชวงศ์มังรายปกครองมีกษัตริย์พระองค์สำคัญ ๆ คือ

พอขุนมังราย (ครองราชย์ประมาณ พ.ศ. ๑๔๐๕ - ๑๔๕๔)^๔

พอขุนมังรายทรงเป็นปฐมกษัตริย์ของราชวงศ์มังราย ทรงสร้างเมืองเชียงใหม่ใน พ.ศ. ๑๔๓๙ และได้ประทับอยู่เมืองนี้ตลอดมาจนสิ้นพระชนม์ใน พ.ศ. ๑๔๕๔ พระองค์เป็นกษัตริย์ที่ทรงพระปรีชาสามารถมาก ทรงเป็นนักรบ นักปกครอง และทรงสร้างเมืองใหม่ขึ้นหลายเมืองในรัชสมัยของพระองค์ คำนการปกครองสันนิษฐานว่าพระองค์จะทรงปกครองเฉพาะเมืองหลวงเท่านั้น สำหรับเมืองอื่น คงทรงมอบให้

^๒ เวียงกุมกาม สันนิษฐานว่า ปัจจุบันอยู่ในเขตอำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่.

^๓ คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์, เรื่องเดิม, หน้า ๒๙.

^๔ พอขุนมังรายเสด็จขึ้นครองราชย์ พ.ศ. ๑๔๐๕ ที่เมืองเชียงราย และสิ้นพระชนม์ พ.ศ. ๑๔๕๔ ที่เมืองเชียงใหม่.

พอซุนหรือพอเมืองทำหน้าที่ปกครองทางพระเนตรพระกรรณ โดยแต่งตั้งราชโอรส หรือข้าราชการขุนนางที่มีความสามารถไปปกครอง เช่น ทรงมอบอำนาจให้ขุนครม ราชโอรสไปปกครองเมืองเชียงราย ทรงมอบอำนาจให้อาษาอำมาตย์เอกไปปกครองเมืองทริภุชชัย^๘ เป็นต้น การปกครองภายในบ้านเมือง สันนิษฐานว่าพระองค์ ทรงออกกฎหมายชื่อ มังรายศาสตร์^๙ ใช้ในการปกครองและเป็นหลักในการพิจารณา อรรถคดีต่าง ๆ ด้วย การทะนุบำรุงบ้านเมืองและอาชีพประชาชนนั้น มีหลักฐาน กล่าวไว้ว่า พระองค์ได้เสด็จไปเมืองพุกาม อังวะ และได้ทรงนำเอาช่างฝีมือจาก เมืองพุกาม อังวะมาควยเป็นจำนวนมาก ได้แก่ ช่างทอง ช่างเงิน ช่างทอง (ทองแดง) ช่างคำ (ทองคำ) และช่างเหล็ก^{๑๐} เพื่อให้ช่างเหล่านี้มาฝึกหัดอาชีพ ให้ประชาชน นอกจากนี้ปรากฏว่าพระองค์ได้จัดให้มีตลาดเป็นศูนย์กลางการแลกเปลี่ยน สินค้าในเมืองของพระองค์ ในด้านความสัมพันธ์กับอาณาจักรอื่น พอซุนมังราย ทรงมีความสัมพันธ์อันดีกับอาณาจักรสุโขทัย และพะเยา และได้มีการแลกเปลี่ยน วัฒนธรรมกับอาณาจักรข้างเคียงอันเป็นพื้นฐานในการรับวัฒนธรรมของชาติอื่น เช่น

^๘ รัตนปัญญาเถระ, ชินกาลมาลีปกรณ์ แปลจากต้นฉบับภาษาบาลี โดย แสง มนวิthur (พระนคร: มิตรนราการพิมพ์, ๒๕๑๐ พิมพ์เป็นอนุสรณ์แด่ นายกี นิมมานเหมินท์ เนื่องในวันเปิดตึกคนไข้พิเศษ "นิมมานเหมินท์ - ชุกติมา" ๑๒ พฤษภาคม ๒๕๑๐), หน้า ๑๐๕.

^{๑๐} "มังรายศาสตร์." ฉบับวัดเส้าไห้, หน้าอารัมภบท. มังรายศาสตร์อาจ จะรวบรวมจากคำพิพากษาของกษัตริย์หรือพอซุนมังราย และได้รับอิทธิพลมาจาก ทัมมสัทธ (ธรรมศาสตร์) ของมอญจากอาณาจักรทริภุชชัยก็เป็นได้.

^{๑๑} คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์, เรื่องเดิม, หน้า ๒๔.

การรับเอาพุทธศาสนา ศิลปกรรม และตัวอักษรจากอาณาจักรสุโขทัยในเวลาต่อมา เมื่อพ่อขุนมั่งรายสิ้นพระชนม์ ราชโอรสและราชวงศ์ของพระองค์ได้ปกครองเชียงใหม่สืบมา

พระเจ้าก่อนา (ครองราชย์ประมาณ พ.ศ. ๑๘๕๔ - ๑๘๖๘)

พระเจ้าก่อนาทรงเป็นราชโอรสของพระเจ้าผายู พระองค์ได้เสด็จขึ้นครองราชย์ต่อจากพระราชมบิดา โดยเป็นกษัตริย์ลำดับที่ ๖ ของราชวงศ์มั่งราย พระองค์ทรงเลื่อมใสในพุทธศาสนาและมีพระราชประสงค์ที่จะประดิษฐานพุทธศาสนาในบ้านเมือง ใน พ.ศ. ๑๘๑๒ พระองค์จึงได้อาราธนาพระสงฆ์จากอาณาจักรสุโขทัยนำเอาพุทธศาสนาลัทธิลังกาวงศ์เข้ามา^{๑๒} เผยแพร่ในลานนาไทย ซึ่งพุทธศาสนาได้เจริญรุ่งเรืองในลานนาไทยมาจนปัจจุบัน การนำพุทธศาสนาเข้ามาในครั้งนี้นับเป็นการแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมครั้งสำคัญระหว่างลานนาไทยกับอาณาจักรสุโขทัย และพระสงฆ์ได้เข้ามามีบทบาทในสังคมลานนาไทยอย่างมากและตลอดมา พระสงฆ์มีบทบาททางด้านการศึกษา โดยประชาชนถือว่าพระเป็นครูและวัดเปรียบเสมือนโรงเรียนของประชาชน ด้านการเมืองมีหลักฐานว่าพระสงฆ์ลานนาไทยตั้งแต่สมัยพระ-

^{๑๒} แสง มนวิthur, "ความเป็นมาเกี่ยวกับพุทธศาสนาในลานนาไทย," จุลสารโครงการตำราฯ, ๓ (กรกฎาคม - กันยายน ๒๕๑๔), หน้า ๔๔ - ๔๖. ดินแดนลานนาไทยน่าจะนับถือพุทธศาสนานิกายมหายานมานานแล้ว ได้พบหลักฐานทางโบราณคดี เช่น พบเศียรพระพุทธรูปแบบทวารวดีที่ลำพูน และตามหินกาลมาลีปกกรณกล่าวว่า พระนางจามเทวีนำพระสงฆ์จำนวน ๕๐๐ รูป มาพร้อมกับพระนางเมื่อเสด็จครองราชย์ พบเจดีย์แบบทวารวดีที่เวียงท่ากาน อำเภอสันป่าตอง เชียงใหม่ ชุกพบลานเงินในเขตอำเภอเชียงแสน เขียนด้วยอักษรพื้นเมืองเป็นธรรม์มนต์ตามคติมหายาน ประเพณีปล่อยขบวนสงฆ์สวดกุศลแก่ญาติเหมือนพิธีกึ่งเตกของมหายาน ฯลฯ

เจ้าก่อนมาเป็นต้นไป ได้เข้ามามีส่วนร่วมในการพิจารณาพิพากษาคดีต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในสังคม^{๑๓} และพระสงฆ์ยังสามารถส่งสอนตักเตือนผู้ปกครองบ้านเมืองคหบดีคหบดีและข้าราชการเมื่อประพฤติปฏิบัติไม่ถูกต้อง อันจะเป็นผลเสียแก่บ้านเมืองและประชาชน ดังปรากฏข้อความที่กล่าวไว้ในสมัยพระเมกุฏิ บ้านเมืองอ่อนแอและประชาชนได้รับความเดือดร้อนนานาประการจากการกระทำของขุนนางจากเมืองอังวะที่พระเมกุฏิทรงให้อำนาจในการดูแลบ้านเมือง พระมหाराชครู สมเด็จพระสังฆราชมหาเถระเจ้าและพระสังฆเจ้า ไปกราบทูลนมัสการพระเมกุฏิเกี่ยวกับเรื่องนี้ให้พระเมกุฏิทรงทราบและขอให้พระองค์ทรงแก้ไข^{๑๔} นอกจากนี้พระวินัยของพุทธศาสนายังได้ถูกนำมาใช้เป็นหลักเปรียบเทียบกับกฏหมายบ้านเมืองด้วย ในสมัยพระเจ้าก่อนนา พุทธศาสนาได้เข้ามาแพร่หลายในลานนาไทย พระเจ้าก่อนนาทรงทะนุบำรุงศาสนามาก พระองค์สิ้นพระชนม์ใน พ.ศ. ๑๕๒๘

พระเจ้าคิลกราช (ครองราชย์ประมาณ พ.ศ. ๑๕๘๘ - ๒๐๓๐)

พระเจ้าคิลกราชหรือพิลกราช^{๑๕} ทรงเป็นราชโอรสของพระเจ้าสามฝั่งแกน เสด็จขึ้นครองราชย์เป็นกษัตริย์ลำดับ ๑๐ ของราชวงศ์มังราย ในสมัยของพระองค์บ้านเมืองมีความเจริญรุ่งเรืองมาก โดยเฉพาะทางด้านศาสนาและค่านการ เมือง ศาสนาในสมัยของพระองค์มีความเจริญสูงสุด มีการสร้างวัดสำคัญขึ้นหลาย

^{๑๓} คุรยละเอียดเกี่ยวกับการที่พระสงฆ์ร่วมในการพิจารณาคดีต่าง ๆ ใน "คลองพิจารณาแดงถอยชนคำ." ฉบับวัดผาของ และวัดลอมแรด.

^{๑๔} "ตำนานเชียงใหม่.", หน้า ๗ - ๘.

^{๑๕} ชินกาลมาลีปกรณ์ เรียกว่า พิลกราช.

วัด เช่น วัดโพธาราม ปัจจุบันเรียกวัดเจ็ดยอด เป็นต้น ทรงอัญเชิญพระแก้วมรกต จากลำปางมาประดิษฐานไว้ที่วัดเจ็ดยอดหลวง ที่สำคัญที่สุดคือ ได้มีการทำสังคายนา-พระไตรปิฎกครั้งที่ ๔ ขึ้นที่วัดโพธารามเมื่อราว พ.ศ. ๒๐๒๐ ในสมัยของพระองค์ ฐานะทางการเมืองของเชียงใหม่มั่นคงมาก พระองค์ทรงขยายอาณาเขตออกไป อย่างกว้างขวาง ถึงเมืองแพร่ น่าน เมืองน่าย หัวเมืองใหญ่ใหญ่ เช่น เมือง-สี่ป้อ เมืองลอกจาก^{๑๖} เป็นต้น

ในรัชสมัยนี้เชียงใหม่ได้ทำสงครามกับอยุธยาซึ่งตรงกับสมัยสมเด็จพระบรม-ไตรโลกนาถหลายครั้ง เป็นต้นว่า ใน พ.ศ. ๑๕๕๑ เชียงใหม่และอยุธยาทำสงครามแย่งชิงดินแดนกัน เนื่องจากพระยาสุรสีห์เจ้าเมืองสองแควเอาใจออกห่างจากอยุธยามาสวามิภักดิ์ต่อเชียงใหม่ และนำทัพเชียงใหม่มาตีหัวเมืองเหนือของไทย อยุธยาจึงได้ยกทัพมาขับไล่ทัพเชียงใหม่ และใน พ.ศ. ๒๐๐๓ พระยาเชลียง เจ้าเมืองสวรรคโลกได้เอาใจออกห่างจากอยุธยามาสวามิภักดิ์ต่อเชียงใหม่ และอาสา นำทัพเชียงใหม่ไปตีหัวเมืองเหนือของไทย แต่ไม่สามารถตีได้ พอดีเกิดศึกฮ่อทาง เชียงใหม่จึงเลิกทัพกลับ^{๑๗} สงครามระหว่างไทยกับอยุธยาในสมัยนี้ดำเนินต่อไปอีก หลายปี ไม่ปรากฏว่าฝ่ายใดมีชัยชนะโดยเด็ดขาด สงครามยังผลให้อาณาจักรล้าน-นาไทยอ่อนกำลังลงและเสื่อมพลเป็นอันมาก ดังนั้น ใน พ.ศ. ๒๐๑๘ พระเจ้า-ติโลกราชจึงทรงติดตขอเป็นไมตรีกับอยุธยา อยุธยาก็มอบข่าวจากการทำสงครามกับ

^{๑๖} คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์, เรื่องเดิม, หน้า

๖๘.

^{๑๗} รอง ศยามานนท์, พลตรี คำเนิร เลขะกุล และวิลาสวงศ์ นพรัตน์, ประวัติศาสตร์ไทยสมัยกรุงศรีอยุธยา; แผนดินสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ ถึงแผ่นดิน สมเด็จพระนเรศวรมหาราช (พระนคร: คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๑๓), หน้า ๖๘ - ๖๙.

ลานนาไทย สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถจึงทรงยอมรับเป็นไมตรีกับลานนาไทยใน
 ตอนปลายรัชสมัยของทั้งสองพระองค์^{๑๘} เชียงใหม่เมื่อสิ้นสมัยพระเจ้าติโลกราชแล้ว
 กษัตริย์ต่อมาไม่มีความสามารถทัดเทียมกับพระเจ้าติโลกราช ได้เกิดการจลาจลแย่ง
 ชิงราชสมบัติ ข้าราชการขุนนางมีบทบาทและอำนาจมาก ทำให้บ้านเมืองเกิดความ
 แตกแยกและอ่อนแอลง ซึ่งเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้ต้องเสียเอกราชแก่พม่าใน พ.ศ.
 ๒๑๐๑ อย่างไรก็ตาม รัชสมัยพระเจ้าติโลกราช นับเป็นสมัยที่ลานนาไทยรุ่งเรือง
 ที่สุดสมัยหนึ่งหลังจากสมัยพอซุนมั่งรายแล้ว อาณาจักรลานนาไทยได้รวมเป็นปึกแผ่น
 มั่นคงและอุดมสมบูรณ์มาก ดังปรากฏข้อความในตำนานว่า "เมืองเชียงใหม่วิจิตร
 เวียง ควญ เขาของสมบัติที่น่านสุขเกษมหนักแล..."^{๑๙}

พระเมืองแก้ว (ครองราชย์ประมาณ พ.ศ. ๒๐๓๘ - ๒๐๖๘)

พระเมืองแก้ว ทรงเป็นราชโอรสของพระยอดเชียงราย ครองราชย์เป็น
 กษัตริย์ลำดับที่ ๑๘ ของราชวงศ์มังราย ในสมัยของพระเมืองแก้ว วรรณคดีของ
 ลานนาไทยเจริญรุ่งเรืองมาก มีพระสงฆ์ที่มีความรู้และเชี่ยวชาญในภาษาบาลีแต่ง
 หนังสือที่สำคัญไว้มากมาย เรื่อง พระรัตนปัญญาเถระ แต่งหนังสือจินดามาลีป
 กรณ์ พระศรีมังคลาจารย์ แต่งหนังสือชื่อ มังคลัตถปิณี เป็นต้น นับว่าสมัยพระ
 เมืองแก้วเป็นช่วงเวลาที่วรรณคดีของลานนาไทยเจริญรุ่งเรืองอีกสมัยหนึ่งเท่าที่มี
 เอกสารของสมัยนี้เหลืออยู่

^{๑๘} อยู่ชยามาที่หัวเมืองทางเหนือ คือ สุโขทัยกลับคืนจากลานนาไทยได้ใน
 พ.ศ. ๒๐๐๕ เมื่อโคตมโคตมกลับคืนทั้งหมดจากลานนาไทย จึงไม่มีสาเหตุทำสงคราม
 กันอีกต่อไป.

^{๑๙} คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์, เรื่องเดิม, หน้า ๖๖.

สภาพบ้านเมืองลานนาไทยก่อนเสียเอกราชแก่พม่า

ลานนาไทยเข้าสู่สมัยเสื่อมตั้งแต่สิ้นสมัยพระเจ้าติโลกราช เป็นต้นมา เมื่อสิ้นสมัยพระเจ้าเมืองแก้ว พระองค์ไม่มีราชโอรสที่จะสืบราชสมบัติ ข้าราชการขุนนางจึงพร้อมใจกันแต่งตั้งพระเจ้าเมืองเกษเกล้า อนุชาของพระองค์ขึ้นครองราชย์สืบต่อมา บ้านเมืองตกอยู่ในสภาพไม่ปรกติสุข ข้าราชการขุนนางมีอำนาจมากถึงกับสามารถสถาปนาและถอดถอนเจ้าเมืองได้ ข้าราชการปลดพระเจ้าเมืองเกษเกล้าออกจากตำแหน่งเจ้าเมืองเชียงใหม่ แล้วเนรเทศไปอยู่ที่เมืองนอย และได้เชิญเชื้อท้าวชายหรือท้าวคำ ราชโอรสของพระองค์ขึ้นเป็นกษัตริย์แทน ต่อมาข้าราชการได้รวมมือกันปลงพระชนม์ท้าวชายเสีย โดยอ้างว่าทรงปกครองบ้านเมืองโดยไม่เป็นธรรม "บชอบราชธรรม"^{๒๐} แล้วเชิญพระเจ้าเกษเกล้ากลับมาครองราชย์อีกครั้งหนึ่ง ต่อมาพระเจ้าเกษเกล้าก็ถูกลอบปลงพระชนม์อีก หลังจากนั้นเสนาบดีจึงพร้อมใจกันเชิญพระไชยเชษฐา^{๒๑} จากเมืองล้านช้างมาปกครองเชียงใหม่ระหว่าง พ.ศ. ๒๐๔๕ - ๒๐๕๐ เมื่อพระโพธิ์สารราชบิดาของพระองค์สิ้นพระชนม์ใน พ.ศ. ๒๐๕๐ พระไชยเชษฐาก็เสด็จกลับมาปกครองเมืองล้านช้าง ข้าราชการเสนาอำมาตย์จึงได้เชิญพระเมกุฎี (เจ้าฟ้าแมงกุ)^{๒๒} แห่งเบ็องน่าย ซึ่งสืบเชื้อสายมาจากขุนเค็รราชบุตรพ่อขุนมังรายปกครองเชียงใหม่ พระเมกุฎีครองราชย์เป็นลำดับสุดท้ายของราชวงศ์มังรายก่อนตกเป็นเมืองขึ้นของพม่า หลักฐานตำนานเชียงใหม่กล่าวว่า บ้านเมืองใน

^{๒๐} คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์, เรื่องเดิม, หน้า ๗๒.

^{๒๑} พงศาวดารโยนกเขียนว่า ทรงเป็นโอรสของพระโพธิ์สารและพระนางยอดคำทิพ ราชธิดาของพระเจ้าเกษเกล้า.

^{๒๒} พระเมกุฎี ตำนานเชียงใหม่เรียก เจ้าฟ้าแมงกุ.

สมัยพระเมกุฏินั้น อยู่ในสภาพยุ่งเหยิง ประชาชนได้รับความเดือดร้อนนานาประการจากการกระทำของขุนนางพม่า ที่พระเมกุฎีทรงมอบอำนาจใหญ่แก่ปกครองบ้านเมือง ขุนนางพม่าตามตำนานกล่าวว่า เขามาเป็นไส้ศึกในเมืองเชียงใหม่ ได้สังเกตเห็นแรงงานอย่างหนักจากประชาชน เรียกเก็บภาษีมาก ทำให้ประชาชนได้รับความเดือดร้อนอย่างยิ่ง จึงขอความว่า

"...ในขณะนั้นบ้านเมืองทั้งมวลก็คว่ำเข็ญเป็นทุกขด้วยกัน (การ) บานกานเมืองมากนัก ด้วไปทาง ๑ เมียไปทาง ๑ ต่อเก็บส่วยไรก็พันประมาณ (มาก) ชูอันเป็นหย่อมหญ้าเมืองนั้นแล เขานั่งไหนไหน (รองไห) หั้น..."^{๒๓}

"...ควมหาราชเจ้ามีอาชญา หื้อคนพาลาไปเก็บส่วยไร ร้าสันพันประมาณ (มาก) ไพรฟ้าชาเมือง หาสัจจ ออกจักเสี้ยกับไค (หาอะไรเสี้ยภาษีไค) เขาก็นั่ง ไนไหนหั้น..."^{๒๔}

ตำนานไคกล่าวถึงสภาพบ้านเมือง ก่อนจะเสียเอกราชแก่พม่าไว้ว่า

^{๒๓} "ตำนานเชียงใหม่.", หน้า ๖.

^{๒๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗.

"...ขณะนั้นบ้านเมืองทั้งมวลเกิดโกลาหลบ้านตู่ที่
 ทูชกั้ยอยากนำกันชาวมากนัก บ้านเหนือรบบ้านใต้
 บ้านใต้รบบ้านเหนือ คุรบชิงกัน (แย่งชิงกัน) เอาเขา
 ของหันแล บ้านเมืองทั้งมวลก็ตระหนักหมอดหอดหัว
 (ออกอยาก) แหงแสงมากนัก นำฟานำฝนก็บตกมา
 ใดแล..."^{๒๕}

ดังนั้น จะเห็นว่าบ้านเมืองอยู่ในสภาพอ่อนแอจนยากจะแก้ไขให้เข้มแข็งดังเดิมได้
 ใน พ.ศ. ๒๑๐๑ เมื่อบุเรงนองยกกองทัพมาตีเชียงใหม่ จึงสามารถยึดได้โดยง่าย
 เชียงใหม่ตกเป็นเมืองขึ้นของพม่าตั้งแต่นั้นมา จนกระทั่งในสมัยสมเด็จพระเจ้ากรุง-
 รณบุรีและสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ไทยได้ช่วยเหลือขับไลพม่า
 จากลานนาไทย ลานนาไทยจึงเข้ามาเป็นเมืองประเทศราชของไทยตั้งแต่ พ.ศ.
 ๒๓๑๗ อันเป็นที่เชียงใหม่สามารถขับไลพม่าจากเมืองเชียงใหม่ได้เป็นผลสำเร็จ

^{๒๕} เรื่องเดียวกัน หน้าเดียวกัน.

เชียงใหม่สมัยที่พม่าปกครอง

เมื่อพม่ายึดครองเชียงใหม่ พ.ศ. ๒๑๐๑ พม่ามอบให้พระเมกุฎีปกครองเชียงใหม่ตามเดิมในฐานะเมืองประเทศราช^{๒๖} ต่อมาใน พ.ศ. ๒๑๐๗ พม่าได้ปลดพระเมกุฎีออกจากตำแหน่งเจ้าเมืองเชียงใหม่ โดยอ้างว่าพระเมกุฎีเป็นกบฏและพม่าได้แต่งตั้งนางพระยาราชเทวี เชื้อสายพ่อขุนมิ่งรายปกครองเชียงใหม่แทน นับเป็นกษัตริย์เชื้อสายราชวงศ์มิ่งรายองค์สุดท้ายที่ปกครองไตอำนาจของพม่า เมื่อนางพระยาราชเทวีสิ้นพระชนม์ พม่าก็แต่งตั้งเจ้านายและข้าราชการพม่าเป็นเจ้าเมืองเชียงใหม่และเข้ามาปกครองโดยตรง พม่าพยายามควบคุมหัวเมืองล้านนาไทยอย่างใกล้ชิดเพื่อป้องกันกบฏ โดยเข้ามาควบคุมนโยบายสำคัญ ๆ ทั้งทางด้านการเมืองและเศรษฐกิจ โดยพม่าได้ควบคุมการแต่งตั้งโยกย้ายถอดถอนเจ้าเมืองในหัวเมืองล้านนาไทย การปูนบำเหน็จรางวัลและการลงโทษเจ้าเมืองต่าง ๆ ควบคุมการเก็บภาษีอากร การเกณฑ์กำลังคนเพื่อใช้ในการสงคราม^{๒๗} รวมทั้งการที่พม่านำเอาราชบุตรหรืออนุชาของเจ้าเมืองประเทศราชไปไว้เมืองพม่าเป็นตัวจวนำ การปกครองของพม่าซึ่งเข้มงวดกดขี่เช่นนี้ ทำให้เจ้าผู้ครอง

^{๒๖} สมเด็จพระยาตากษัตริย์ราชานุภาพ (แปล), กฎหมายเหี้ยมบาดพม่า, ในลัทธิธรรมเนียมภาคที่ ๒๖ หน้า ๑๖. อ้างใน ปรีศนา ศิรินาม, เรื่องเดิม, หน้า ๗๐. ประเพณีเมืองประเทศราชนอกจากจะต้องส่งเครื่องบรรณาการต้นไม้เงินทองแล้ว เจ้าประเทศราชจะต้องเข้าเฝ้าพระเจ้าแผ่นดินพม่าปีละครั้งเป็นอย่างน้อย และจะต้องส่งส่วยตามที่พม่าเรียกรอง คือ ช้าง มาน้ำรัก และแพรพรรณต่าง ๆ ทุกปี รวมทั้งจัดส่งกำลังคนและเสบียงอาหารแก่พม่ายามสงครามด้วย.

^{๒๗} ปรีศนา ศิรินาม, เรื่องเดิม, หน้า ๗๐ - ๗๒.

นครไม่มีอิสระในการปกครองบ้านเมืองเท่าที่ควร อันเป็นสาเหตุหนึ่งที่คนลานนาไทยพยายามประกาศเอกราชเสมอมา^{๒๔}

สำหรับการปกครองภายในบ้านเมืองนั้น กิจการใดที่ไม่ขัดกับผลประโยชน์ของพม่าสันนิษฐานว่า พม่าคงอนุโลมให้เจ้าผู้ครองนครมีอำนาจปกครองบ้านเมืองโดยอิสระภายในอาณาเขตของตน เช่น กฎหมายที่ใช้ในการปกครองบ้านเมือง เพื่อให้บ้านเมืองสงบเรียบร้อย พม่าคงอนุโลมให้ใช้กฎหมายเดิมและอาจจะให้แก้ไขเพิ่มเติมบ้างเพื่อความเหมาะสม^{๒๕}

ค่านิยมธรรมเนียมประเพณี ในช่วงระยะเวลาที่พม่าปกครองลานนาไทย พม่าได้นำเอาขนบธรรมเนียมประเพณี ตลอดจนความนิยมต่าง ๆ มาเผยแพร่ในลานนาไทย เช่น ทางด้านศิลปกรรม โดยเฉพาะศิลปกรรมที่เกี่ยวกับศาสนา ลานนาไทยได้รับอิทธิพลบางอย่างมาจากพม่า เจดีย์ในเชียงใหม่หลายวัดสร้างตามเจดีย์ของพม่า เช่น วัดแสน-

^{๒๔} สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, ไทยรบพม่า, (พิมพ์ครั้งที่ ๕, พระนคร: โรงพิมพ์รุ่งวัฒนา, ๒๕๑๔), หน้า ๑๕๕ - ๑๖๐. เชียงใหม่ตกเป็นเมืองขึ้นของพม่าประมาณ ๓๐ ปีเศษ พ.ศ. พระเจ้าเชียงใหม่ซึ่งเป็นพม่า นานว่า มังขานรชามังคุด ซึ่งครองราชย์ระหว่าง พ.ศ. ๒๑๒๒ - ๒๑๕๐ ได้แต่งตั้งเจ็ดราชสาส์นกับเครื่องบรรณาการมาอ่อนนอมขอเป็นข้าขอบขัณฑสีมาต่ออยุธยาในสมัยสมเด็จพระนเรศวร และขอพระราชทานกองทัพไปช่วยเชียงใหม่ป้องกันทัพจากลานช้าง เชียงใหม่จึงตกเป็นเมืองขึ้นของอยุธยาอยู่ระยะหนึ่ง แล้วพม่าก็มาตีเชียงใหม่กลับคืนไปได้ในสมัยต่อมา.

^{๒๕} "มังรายศาสตร์" ฉบับวัดเส้าไห้, หน้า ๕๔. พม่าออกกฎหมายเพื่อปกครองบ้านเมืองเพิ่มเติมจากเดิมดังนี้ข้อความกล่าววว่า ตามกฎหมายพม่าและกฎหมายอยู่นอกคลองมังรายศาสตร์.

ต่าง เป็นต้น ประเพณีการสร้างรูปสิ่งตามประตูปักต่าง ๆ นิยมสร้างตามประเพณีพม่า^{๓๐}
 นอกจากนี้ที่สำคัญคือ พม่าได้นำเอาพุทธศาสนาที่เรียกว่านิกายพม่า เขามาในลาน
 นานาไทย สันนิษฐานว่าอาจจะ เป็นพุทธศาสนาหินยานแบบที่พม่านับถืออยู่ เรียกว่านิกายมา
 โดยพม่าได้นำพระสงฆ์พม่าและนิกายมานี้มาเผยแพร่ในลานนาไทย โค้พบรายชื่อวัดพม่า
 และนิกายพม่าใน "บัญชีรายชื่อวัดสมัยโบราณในเมืองเชียงใหม่" ว่ามีวัดชื่อ วัดมานแจ่ง-
 กระจ่านอกเวียง วัดมานแจ่งกระทำ^{๓๑} ในเวียง วัดมานทง (ทง) ซ่างคลาน วัดมาน-
 ริมพนักดิน (กำแพงดิน) ทาแพ^{๓๒} นอกจากนั้นพม่าได้นำเอาอาหารแบบพม่าเข้ามาเผยแพร่
 ในลานนาไทยด้วย ปรากฏว่าได้รับความนิยมจากคนลานนาไทยจนปัจจุบันนี้ อย่างไร
 ก็ตามแม้ว่าพม่าจะปกครองลานนาไทยเป็นเวลานานถึงสองร้อยปี และพม่าได้นำเอาขนบ
 ธรรมเนียมประเพณีพม่าหลายอย่างเข้ามาเผยแพร่ ปรากฏว่าประเพณีบางอย่างเป็นที่
 นิยมและแพร่หลาย บางอย่างก็ไม่เป็นที่ยอมรับจากคนลานนาไทย และประเพณีบางอย่าง
 พม่าก่อนโคลงตามประเพณีที่เคยปฏิบัติมาแต่ก่อน ในขณะที่เดียวกันพม่าก็รับเอาวัฒนธรรม
 ของลานนาไทยไปด้วยบางอย่าง เช่น วิถีชุดพื้นหลังรักในรูปภาพ และลวดลายการลงรัก
 แบบต่าง ๆ^{๓๓} เป็นต้น

^{๓๐} เพื่อ หริพิทักษ์, "จดหมายจากลำปาง," สังคมศาสตร์ปริทัศน์ ๓ (ธันวาคม - กุมภาพันธ์ ๒๕๐๕), หน้า ๕๕.

^{๓๑} แจ่งกระทำ หมายถึง มุมกำแพงเมืองชั้นนอก อยู่ทางด่านตะวันออกเฉียงใต้
 ของกำแพงเมืองชั้นในที่ปรากฏในปัจจุบัน ซึ่งยังเรียกว่า แจ่งกระทำ ตามชื่อเดิม.

^{๓๒} "บัญชีรายชื่อวัดในสมัยโบราณในเมืองเชียงใหม่." ฉบับวัดเจดีย์หลวง
 อำเภอเมืองเชียงใหม่ ถ่ายทอดโดยผู้เขียน พิมพ์เผยแพร่โดยภาควิชาสังคมวิทยาและมนุษย-
 วิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ พ.ศ. ๒๕๑๔, หน้า ๔๑.

^{๓๓} สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาภาณุรังษานุภาพ, เที่ยวเมืองพม่า, (พระนคร:
 โรงพิมพ์ไทยเกษม, ๒๔๘๑), หน้า ๔๑๕.

เชียงใหม่สมัยกรุงธนบุรีและสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น

ช่วงระยะเวลาที่พม่าปกครองลานนาไทยนั้น คนลานนาไคของสุ่มกำลังคนเพื่อ
 ขับไลพม่าออกไปหลายครั้งนับตั้งแต่สมัยพระเจ้าเมกุฎีเป็นต้นมา การกบฏเกิดขึ้นหลาย
 ครั้ง ครั้งสำคัญที่ลานนาไทยสามารถตั้งตนเป็นอิสระจากพม่าไคแก่ การกบฏใน พ.ศ.
 ๒๑๗๑ พระยาเชียงใหม่ซึ่งเดิมเป็นพระยาเมืองน่าน ร่วมกับพระยาลำปาง ยกกองทัพ
 ไปตีเมืองเชียงใหม่ ซึ่งเป็นศูนย์กลางการปกครองของพม่า พม่าไคใช้เมืองเชียงใหม่
 เป็นศูนย์กลางการปกครองลานนาไทยแทนเมืองเชียงใหม่ในระยะหลัง เพื่อสะดวกใน
 การควบคุมหัวเมืองลานนาไทย เพราะเมืองเชียงใหม่อยู่ใกล้กับพมามากกว่าเชียงใหม่
 เมืองเชียงใหม่จึงลดฐานะลงเท่าหัวเมืองอื่น ๆ ปรากฏว่ากองทัพของลานนาไทยสามารถ
 ยึดเมืองเชียงใหม่จากพม่าไคสำเร็จ และยึดครองไว้ได้นานถึง ๓๓ ปี ลานนาไทยจึง
 เป็นอิสระจากพม่าไคอยู่ระยะหนึ่ง แต่ต่อมาไคถูกพม่ายึดกลับคืนไปไค

การกบฏที่สำคัญอีกครั้งหนึ่งคือ พ.ศ. ๒๒๗๐ เทพสิงห์ชาวลานนาไทยไคเป็น
 หัวหน้าต่อสู้กับพม่า เทพสิงห์สามารถยึดเมืองเชียงใหม่ไค และไคปกครองเมืองเชียงใหม่
 เป็นเวลา ๑ เดือน องนก เจ้านายจากเมืองล้านช้าง ซึ่งบวชเป็นภิกษุอยู่วัดสวน-
 คอก สามารถยึดอำนาจจากเทพสิงห์ไค และตั้งตนเป็นเจ้าเมืองเชียงใหม่มีนามว่าเจ้า-
 องค์คำ^{๓๔} เชียงใหม่จึงเป็นอิสระจากการปกครองของพม่า จนถึง พ.ศ. ๒๓๐๖ เมื่
 ราชวงศ์อลองพญาปกครองพม่า ไคยกกองทัพมาตีเมืองเชียงใหม่และหัวเมืองลานนาอื่น ๆ
 กลับคืนไปอยู่ที่อำนาจของพม่าตามเดิม หัวเมืองลานนาไทยจึงตกเป็นเมืองขึ้นของพม่า
 อีก ยกเว้นเมืองลำปาง ซึ่งพระยาสุระวะฤาไชยสงคราม (ทิพช้าง) เป็นเจ้าเมือง
 และปกครองเป็นอิสระ ต่อมาเชื้อสายของทิพช้างไคมีบทบาทในการขับไลพม่าออกไปจาก

^{๓๔} พระยาประชาติจักรจักร, พงศาวดารโยนก (พระนคร: โรงพิมพ์คลังวิทยา,
 ๒๕๐๗), หน้า ๔๔๕.

ลานนาไทย คือ พระยาภาววิไลและพระยาจาปาน พร้อมทั้งพี่น้องเจ็ดคน

พระยาสุระวะฤาไชยสงคราม เคิมช้อ ทิพฆาง มีอาชีพเป็นนายพรานที่มีความสามารถ ในขณะที่เมืองลำปางเป็นอิสระและไม่มีเจ้าเมืองปกครอง ทหารมหายศเจ้าเมืองลำพูนเห็นเป็นโอกาสขณะที่ลำปางไม่มีผู้ปกครอง ยกกองทัพมาตีเมืองลำปาง ชาวลำปางจึงไปขอความช่วยเหลือจากพระภิกษุที่เคารพนับถือ ซึ่งจำพรรษาอยู่ที่วัดขมภู ชาวเมืองลำปางให้พระเถระสี่ออกมาช่วยรบในเมืองปรากฏว่าพระเถระรับจะหาคนมีฝีมือมาช่วยต่อสู้ศัตรูในครั้งนี้ พระเถระขอให้ทิพฆางหรือหนานทิพฆางเป็นหัวหน้าในการต่อสู้กับกองทัพจากลำพูน ทิพฆางสามารถขับไล่และเอาชนะทหารมหายศได้เป็นผลสำเร็จ ประชาชนจึงพร้อมใจกันแต่งตั้งให้ทิพฆาง เป็นพระยาสุระวะฤาไชยสงคราม เจ้าเมืองลำปาง ซึ่งเป็นบุตรตระกูลเจ้าเจ็ดคน หรือตระกูล ณ เชียงใหม่ ณ ลำปาง และ ณ ลำพูน ในเวลาต่อมา

ทิพฆางมีบุตรธิดาหลายคน ที่สำคัญคือ ชายแก้ว หรือเจ้าชายแก้ว^{๓๕} ซึ่งต่อมาชายแก้วมีบุตรธิดา ๑๐ คน ชาย ๗ และหญิง ๓ ชายเจ็ดคนนั้นต่อมาเรียกว่าเจ้าเจ็ดคน ซึ่งมีพระยาภาววิไลเป็นบุตรตระกูลที่สำคัญ พระยาภาววิไลกับน้องของท่านได้มีบทบาทสำคัญในการขับไล่พม่าออกไปจากลานนาไทย

ใน พ.ศ. ๒๓๐๒ พระยาสุระวะฤาไชยสงคราม ถึงแก่กรรมลง ท้าวลิ้นกาง บุตรเจ้าลำปางคนเก่าโดยกองทัพเข้ามาปล้นเมืองลำปาง เจ้าชายแก้ว และนายพ่อเรือน บุตรพระยาสุระวะฤาไชยสงคราม ต่อสู้กับข้าศึกศัตรูเต็มความสามารถ แต่ไม่อาจจะต้านทานได้ ชายแก้วจึงไปแสวงมีภักดีต่อพม่าเพื่อขอกองทัพมาช่วยปราบท้าวลิ้นกางพม่าโดยกองทัพมาช่วยปราบท้าวลิ้นกางได้สำเร็จ และแต่งตั้งให้ชายแก้วเป็นเจ้าเมืองลำปางในฐานะเมืองขึ้นของพม่า ลำปางซึ่งเป็นเอกราชจึงตกเป็นเมืองขึ้นของพม่าตั้งแต่นั้นมา

^{๓๕} ชายแก้ว ได้รับแต่งตั้งจากพม่าให้เป็น เจ้าชายแก้ว.

หลังจากที่สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีทรงรวบรวมบ้านเมืองให้เป็นปึกแผ่นแล้ว พระองค์ทรงเห็นว่า ลานนาไทยเป็นดินแดนที่มีความสำคัญต่อความมั่นคงของบ้านเมือง เพราะลานนาไทยตั้งอยู่ทางตอนเหนือของไทย มีอาณาเขตติดต่อกับพม่า เมื่อใดพม่ามีอำนาจก็จะยกกองทัพมาตีไทย และปราบปรามลานนาไทยเสมอเพื่อใช้เป็นทางผ่านและเป็นแหล่งสะสมเสบียงอาหาร สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีทรงมีพระราชประสงค์ที่จะผนวกลานนาไทยไว้ในอำนาจ เพื่อจัดอิทธิพลของพม่าทางตอนเหนือ และป้องกันพม่ามิให้รุกล้ำเข้ามาตีไทยจากทางตอนเหนือได้ ใน พ.ศ. ๒๓๑๘ พระองค์ทรงยกกองทัพไปตีลานนาไทย โดยให้เจ้าพระยาสุรสีห์เป็นทัพหน้า เมืองต่าง ๆ มีได้ซัดขวางกองทัพไทย แต่ไม่สามารถตีเมืองเชียงใหม่ได้สำเร็จ ต่อมาใน พ.ศ. ๒๓๑๗ สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีจึงโปรดฯ ให้ยกกองทัพมาตีเมืองเชียงใหม่อีกครั้งหนึ่ง ในครั้งนี้ไทยสามารถยึดเมืองเชียงใหม่ได้สำเร็จ โดยได้รับความร่วมมือจาก พระยาจาปาน และพระยาภาววิละเป็นอย่างดี เมื่อเสร็จศึกสงคราม สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีทรงแต่งตั้งให้พระยาจาปานเป็น พระยาวิเชียรปราการ เจ้าเมืองเชียงใหม่ พระยาภาววิละ เป็นเจ้าเมืองลำปาง ในฐานะเมืองประเทศราชของไทยตลอดรัชสมัยของพระองค์

เมื่อพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกเสด็จขึ้นเสวยราชย์ และทรงย้ายเมืองหลวงมาอยู่กรุงเทพฯ แล้ว พระยาภาววิละได้พาพี่น้องลงมาถวายเครื่องบรรณาการ และกราบทูลขอราชการทั้งปวง พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกทรงโปรดฯ ให้พระยาภาววิละเป็นพระยาวชิรปราการ เจ้าเมืองเชียงใหม่ แทนพระยาจาปาน^{๓๖} และใน พ.ศ. ๒๓๓๘ พระยาภาววิละได้นำกำลังคนมาตั้งรกรากในเมืองเชียงใหม่ หลังจากเชียงใหม่กลายเป็นเมืองร้างไปตั้งแต่ พ.ศ. ๒๓๑๘^{๓๗} เชียงใหม่จึงปกครองโดยพระยาภาววิละและเชื้อสายของท่านสืบมาในฐานะเมืองประเทศราชของไทย

^{๓๖} พระยาจาปาน ถูกลงโทษฐานฆ่าอุปราชก่อนแถวตาย จึงถูกลงโทษจองจำที่กรุงธนบุรีและถึงแก่กรรมไป เมืองเชียงใหม่ในคอนนั้นยังร้างอยู่ เพราะไม่อาจสู้กับพม่าและไม่อาจรักษาเมืองได้จึงปล่อยให้ร้างไป.

^{๓๗} พระยาประธาภิจักรจักร, เรื่องเดิม, หน้า ๘๘๒.

ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก พม่าได้ยกกองทัพมาตีเมือง
เชียงใหม่และหัวเมืองลานนาไทยหลายครั้ง เพื่อยึดหัวเมืองลานนาไทยกลับคืนไปเป็นของ
พม่า ซึ่งสงครามแต่ละครั้ง พระยาภาววิไลและเชื้อสายของพระองค์ได้มีส่วนช่วยเหลือและ
เป็นกำลังสำคัญในการต่อสู้กับพม่าร่วมกับกองทัพไทยจากกรุงเทพฯ สงครามกับพม่าครั้ง
สำคัญมีดังนี้

ใน พ.ศ. ๒๓๓๐ พม่ายกกองทัพไปตีเมืองลำปาง และเมืองป่าซาง ซึ่งขณะนั้น
พระยาภาววิไลเจ้าเมืองเชียงใหม่ไปตั้งมั่นอยู่ที่เมืองป่าซาง ก่อนจะมาฟื้นฟูเมืองเชียงใหม่
สงครามครั้งนี้พระยาภาววิไลได้ต่อสู้กับพม่าเต็มความสามารถ และฝ่ายไทยได้ส่งกองทัพมา
ช่วยสามารถตีกองทัพพม่าแตกพ่ายไป^{๓๔}

ใน พ.ศ. ๒๓๔๐ พระเจ้าปดุงยังไม่สิ้นอาลัยอาวรณ์จักรวรรดิลานนาไทยและเชียงใหม่
จึงได้ยกกองทัพมาตีเมืองเชียงใหม่อีกครั้งหนึ่ง ขณะนั้นพระยาภาววิไลได้เข้ามาตั้งมั่นอยู่
ในเมืองเชียงใหม่แล้ว ได้ต่อสู้กับพม่าร่วมกับกองทัพไทยที่ยกไปช่วย ในที่สุดสามารถตี
กองทัพพม่าแตกพ่ายไป^{๓๕}

ใน พ.ศ. ๒๓๔๔ พระยาภาววิไลเจ้าเมืองเชียงใหม่มีกำลังเข้มแข็งขึ้น จึงยก
กองทัพไปตีเมืองสาคร ซึ่งเป็นหัวเมืองไทยใหญ่ที่ขึ้นกับพม่า ได้จับกุมราชาจอมหงษ์ เจ้า
เมืองสาครมาได้ และนำไปถวายตัวที่กรุงเทพฯ ทำให้พระเจ้าปดุงกษัตริย์พม่าขัดเคืองพระ
ยาภาววิไลมาก ดังนั้น ใน พ.ศ. ๒๓๔๕ จึงให้กองทัพพมามาตีเมืองเชียงใหม่อีก แต่
พม่าไม่สามารถเอาชนะกองทัพเชียงใหม่และกองทัพไทยได้ จึงถอยทัพกลับไป

^{๓๔} สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาถนอมทิพย์, เรื่องเดิม, หน้า ๕๕๐ - ๕๕๖.

^{๓๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๓๖.

ใน พ.ศ. ๒๓๔๗ กองทัพเชียงใหม่และทัพไทยโคยกขึ้นไปตีเมืองเชียงแสน ซึ่งเป็นศูนย์กลางการปกครองของพม่าในสมัยนั้น สงครามครั้งนี้ฝ่ายไทยต้องการทำลายอำนาจพม่าให้หมดไปจากลานนาไทย ปรากฏว่าฝ่ายไทยสามารถเอาชนะพม่าและขับไล่แม่ทัพนายกองของพม่าออกไปจากเชียงแสน แดกพ่ายเขาไปในเขตแดนพม่าโคสะเร็จ และฝ่ายไทยโคร้อทำลายป้อมกำแพงและเมืองเชียงแสน เพื่อป้องกันมิให้พม่าใช้เป็นทับนอีกต่อไป สงครามครั้งนี้ถือว่าเป็นสงครามครั้งสำคัญยิ่ง เพราะเป็นสงครามขับไล่พม่าให้ออกไปจากลานนาไทยโคสะเร็จอย่างแท้จริง พม่าไม่สามารถเขามาตั้งมั่นในลานนาไทยอีกเลย เมื่อเสร็จสงคราม พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก โปรดฯ ให้สถาปนาพระยาภาววิละเจ้าเมืองเชียงใหม่ เป็นพระเจ้าเชียงใหม่ มีพระเกียรติยศเสมอพระเจ้านครเวียงจันทน์^{๕๐} และมีฐานะเป็นเมืองประเทศราชของไทยเรื่อยมา

เชียงใหม่สมัยราชวงศ์เจ้าเจ็ดตนปกครองบ้านเมืองนั้น มีความเจริญมั่นคงและเป็นปึกแผ่นมาตั้งแต่สมัยพระยาภาววิละเป็นเจ้าผู้ครองนคร โดยพระยาภาววิละและเชื้อสายของพระองค์โคยกกองทัพไปปราบปรามดินแดนต่าง ๆ ไว้ในอำนาจของเชียงใหม่ โดยโคยขยายอาณาเขตออกไปกว้างขวางถึงเมืองเชียงตุง สิงสองพันนา เชียงรุ้ง และหัวเมืองบนฝั่งแม่น้ำสาละวิน ซึ่งแสดงถึงความเข้มแข็งของเมืองเชียงใหม่ในสมัยนั้น เชียงใหม่โคกกลายเป็นศูนย์กลางความเจริญและศูนย์อำนาจในลานนาไทย โดยเชียงใหม่มีความสัมพันธ์กับเมืองใกล้เคียงอันอย่างใกล้ชิด โดยเฉพาะมีความสัมพันธ์ลักษณะญาติหรือเมืองพี่เมืองน้องกับเมืองลำปางและลำพูน เพราะเจ้าเมืองทั้งสามเมืองต่างสืบเชื้อสายมาจากเจ้าเจ็ดตนด้วยกัน

^{๕๐} สมเด็จพระยาตากษัตริย์ราชานุภาพ, เรื่องเดิม, หน้า ๒๔๘. พระยาภาววิละได้รับพระราชทานนามว่า สมเด็จพระราชาตรีสุริยวงศ์ องค์อินทระกัศสมญา มหาชัตติยราช ชาคิราไชศวรยศ เจ้าฉันทสิมาพระนครเชียงใหม่ราชธานี เป็นใหญ่ในลานนาไทย ๕๗ หัวเมือง.

กล่าวคือ พระยาสุระวะฤาไชยสงคราม (ทิพช้าง) มีบุตรธิดา ๒ คน ได้แก่ นายอายุ (ถึงแก่กรรม) นายชายแก้ว นางคำ นายคำภา นายพอเรือน และนางกม ชายแก้วมีบุตรธิดา ๑๐ คน เป็นชาย ๗ หญิง ๓ คน ดังนี้ (๑) นายกาวิละ ได้เป็นพระยาเมืองเชียงใหม่ (๒) นายคำโสม ได้เป็นพระยาลำปาง (๓) นายน้อยธรรม ได้เป็นพระยาเชียงใหม่ ช้างเผือกองค์ที่ ๒ (๔) นายดวงทิพ ได้เป็นพระยาลำปาง (๕) นางศรีอินชา ได้เป็นนางทามในสมเด็จพระราชวังบรมมหาสุรสิงหนาท (๖) นางศรีกัญญา (๗) นายหมูลา เป็นอุปราชเมืองลำปาง (๘) นายคำฝั้น เป็นพระยาเชียงใหม่ ลำดับ ๓ (๑๐) นายบุญมา เป็นพระยาลำพูน ดังนั้น จะเห็นว่าเชื้อสายญาติพี่น้องของพระยาภาวิละได้กระจายกันปกครองเมืองเชียงใหม่ ลำพูน และลำปาง มาตั้งแต่แรกที้นจากอำนาจพม่า และมาขึ้นกับฝ่ายไทย อำนาจในการปกครองเมืองทั้งสาม ตำแหน่งเจ้าเมืองและตำแหน่งทางการเมืองอื่น ๆ จะมีการหมุนเวียนสับเปลี่ยนกันไคร่ระหว่างเชียงใหม่ ลำพูน และลำปางเป็นการภายใน เช่น พระยาภาวิละก่อนจะปกครองเชียงใหม่เคยเป็นเจ้าเมืองลำปางมาก่อน อุปราชเชียงใหม่สมัยพระยาภาวิละคือน้อยธรรม เคยเป็นพระยาราชวงศ์เมืองลำปางมาก่อน พระยาคำฝั้น เจ้าเมืองเชียงใหม่ ลำดับ ๓ เคยเป็นเจ้าเมืองลำพูนมาก่อน ต่อมาได้รับแต่งตั้งให้เป็นอุปราชเชียงใหม่สมัยพระยาน้อยธรรม และเมื่อพระยาน้อยธรรมถึงแก่พิราลัย อุปราชคำฝั้นก็ได้รับแต่งตั้งให้เป็นเจ้าเมืองเชียงใหม่ต่อมา เมืองเชียงใหม่ ลำพูน และลำปางมีความสัมพันธ์กันฉันพี่น้องเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน มีผลทำให้เกิดความสามัคคีในระหว่างเมืองเหล่านั้นอันเป็นกำลังสำคัญในการต่อต้านพม่าได้ดียิ่งขึ้น

๔๑ ฐานะและความสำคัญของทั้งสามเมืองนี้ขึ้นอยู่กับขนาดของเมือง จำนวนพลเมือง เมืองเชียงใหม่เป็นเมืองศูนย์กลาง ลำปาง และลำพูน รองลงไปเป็นลำดับ ต่อมาเมื่อมีการตั้งเมืองเชียงใหม่ราย พะเยา และเมืองจาวขึ้น เชื้อสายพระยาภาวิละหรือตระกูลเจ้าเจ็ดตนก็ได้รับแต่งตั้งให้ไปปกครองด้วย จึงทำให้อำนาจและความสัมพันธ์ระหว่างเมืองต่าง ๆ ในลานนาไทยมีมากขึ้น.

ความสัมพันธ์ระหว่างเมืองเชียงใหม่กับเมืองอื่น ๆ ที่ไม่ปกครองโดยเชื้อสาย
เจ้าเจ็ดคนใดแก่ เมืองที่เชียงใหม่โดยกกกองทัพไปปราบปรามไว้ในอำนาจ หรือเป็นเมือง
ขึ้นของเชียงใหม่ นั้น ไม่แน่นอนแน่นอนเท่าใดนัก เพราะเชียงใหม่ได้ปลดปล่อยปลละเลยไม่สน
ใจหัวเมืองเหล่านั้นเท่าที่ควร เช่น เมืองสาคร เมืองเชียงรุ่ง เมืองในสิบสองพันนา ซึ่ง
ต่อมาได้เกิดปัญหาทางการเมืองในเรื่องเขตแดนของเมืองเหล่านั้น ระหว่างรัฐบาลไทยกับ
อังกฤษในสมัยหลัง ดังนั้น ความสัมพันธ์ระหว่างเชียงใหม่กับหัวเมืองต่าง ๆ ในลานนา-
ไทยจึงเป็น ๒ แบบ คือเมืองสำคัญ ไค้แก่ เชียงใหม่ ลำปาง และลำพูน มีความสัมพันธ์
กันลักษณะญาติพี่น้อง ส่วนเมืองอื่น ๆ นอกจากนั้นมีความสัมพันธ์กันน้อยมาก อย่างไรก็ตาม
ราชวงศ์กาวิละหรือตระกูลเจ้าเจ็ดคนก็ได้มีส่วนทำให้หัวเมืองลานนาไทยรวมกันเป็นปึกแผ่น
มั่นคง และสามารถขับไล่มารวมกับฝ่ายไทยได้สำเร็จ ลานนาไทยจึงมีฐานะเป็นเมือง
ขึ้นของประเทศไทยสืบมา เจ้านายราชวงศ์กาวิละได้ปกครองเมืองเชียงใหม่รวมทั้งสิ้น
๘ พระองค์

พระยากาวิละ (ปกครองระหว่าง พ.ศ. ๒๓๒๓ - ๒๓๕๖)^{๘๒} เป็นโอรสของ
เจ้าชายแก้ว ซึ่งเป็นบุตรของพระยาสุระวะฤทธิไชยสงคราม ได้รับแต่งตั้งให้เป็นเจ้า-
เมืองเชียงใหม่ ทรงฟื้นฟูเมืองเชียงใหม่จากสภาพเมืองร้างให้มีความเจริญรุ่งเรืองจน
กลายเป็นศูนย์กลางการปกครองและความเจริญในเวลาต่อมา คานการเมือง ทรงขยาย
อาณาเขตของเมืองเชียงใหม่ออกไปยังดินแดนใกล้เคียง หลังจากสามารถขับไล่มารวม
ไปจากลานนาไทยได้สำเร็จ ทรงยึดได้เมืองสาคร เมืองเชียงรุ่ง และเมืองบางเมือง
บนฝั่งแม่น้ำคง คานศาสนาทรงปฏิสังขรณ์วัดวาอารามต่าง ๆ นิมนต์พระสงฆ์มาจำพรรษา
ยังวัดทุกวัด ทรงแต่งตั้งสมณศักดิ์ของสงฆ์ ตั้งแต่พระสังฆราชและพระราชาคณะ และทรง
ฟื้นฟูประเพณีต่าง ๆ ในลานนาไทยด้วย พระยากาวิละพิราลัยเมื่อ พ.ศ. ๒๓๕๖

^{๘๒} นับตั้งแต่ที่ปกครองป่าซางก่อนย้ายมาเมืองเชียงใหม่.

เจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่ลำดับต่อมาจากพระยาภาววิไลคือ พระยาธรรมลังกา
นามเดิม নয়ธรรม และต่อมาได้รับเรียกว่า พระยาทางเผือกเชียงใหม่^{๕๓} ปกครอง
ระหว่าง พ.ศ. ๒๓๕๖ - ๒๓๖๔ พระยาธรรมลังกาเป็นอนุชาลำดับที่ ๓ ของพระยาภา-
ววิไล ในสมัยพระยาธรรมลังกา เมืองเชียงใหม่ขยายอาณาเขตออกไปมากขึ้น ได้ยกกอง
ทัพไปตีเมืองต่าง ๆ ไว้ในอำนาจ เช่น เมืองปัว ดินแดนในสิบสองพันนา และเมืองบนฝั่ง
แม่น้ำสาละวิน เป็นต้น พระยาธรรมลังกาพิราลัยเมื่อ พ.ศ. ๒๓๖๔

เจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่ลำดับที่ ๓ คือ พระยาคำฝั้น ปกครองระหว่าง พ.ศ.
๒๓๖๔ - ๒๓๖๗ เป็นอนุชาของพระยาภาววิไล และพระยาธรรมลังกา พระยาคำฝั้นมี
ส่วนในการฟื้นฟู เมืองเชียงใหม่ และขยายอาณาเขตของล้านนาไทยร่วมกับพระยาภาววิไล
และพระยาธรรมลังกา พระยาคำฝั้นถึงแก่อสัญกรรมใน พ.ศ. ๒๓๖๗

เจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่ต่อมาจากพระยาคำฝั้น คือ พระยาพุทธรังษี ปกครอง
ระหว่าง พ.ศ. ๒๓๖๗ - ๒๓๘๔ พระยาพุทธรังษีเป็นบุตรของนายพ้อเรือน ซึ่งเป็นน้อง
ของชายแก้ว พระยาพุทธรังษีปกครองเชียงใหม่จนถึง ๒๒ ปี จึงถึงแก่อสัญกรรม พระยา-
พุทธรังษีได้รับการแต่งตั้งจากพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ให้เป็นพระยาภา-
ววรรชิปราชวิเชียรปรากฏการ

พระเจ้านิโครนประเทศ หรือพระยามหาวงศ์ เป็นเจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่ลำดับ
ที่ ๕ ปกครองระหว่าง พ.ศ. ๒๓๘๔ - ๒๓๘๖ เมื่อกรุงเทพฯ ยกกองทัพไปตีเมือง-
เชียงตุง เชียงใหม่ได้เป็นกำลังสำคัญในการรบครั้งนั้นด้วย เมื่อเสร็จศึกสงครามพระ-
บาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดฯ ให้เลื่อนพระยศพระยาเชียงใหม่มหาวงศ์
เป็นพระเจ้านิโครนประเทศ พระเจ้าเชียงใหม่

^{๕๓} เชียงใหม่ได้ช่างเผือกและนำไปถวายให้กรุงเทพฯ ในสมัยพระยาธรรมลังกา.

พระเจ้ากาวิโรรสสุริยวงค์ เป็นเจ้าผู้ครองนครลำดับที่ ๒ ปกครองระหว่าง พ.ศ. ๒๓๘๖ - ๒๔๑๓ เดิมดำรงตำแหน่งเป็นพระยาเมืองแก้วสุริยวงค์ บุตรพระยา-
กาวิละ ในสมัยนี้ได้มีการปรับปรุงบ้านเมืองคานคาง ๆ เช่น คานกัญหมาย ปรับปรุง
เกี่ยวกับระเบียบวิธีการพิจารณาตัดสินคดีต่าง ๆ มีการทะนุบำรุงพุทธศาสนา ปฏิสังขรณ์
วัดวาอารามต่าง ๆ และได้มีชาวต่างประเทศเดินทางเข้ามาในเมืองเชียงใหม่มากขึ้น

พระเจ้าอินทรวชิชยานนท์ เป็นเจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่ลำดับต่อมา ปกครอง
ระหว่าง พ.ศ. ๒๔๑๓ - ๒๔๓๕ เดิมดำรงตำแหน่งเจ้าบุรีรัตนอินทนนท์ เป็นนัคคางของ
พระเจ้านครไชยศรี นัยเป็นเจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่ลำดับสุดท้ายที่มีฐานะเป็น
ประเทศราชของไทย ใน พ.ศ. ๒๔๓๗ เมื่อมีการปฏิรูปการปกครองส่วนภูมิภาคในสมัย
รัชกาลที่ ๕ เชียงใหม่ได้เปลี่ยนฐานะเป็นมณฑลพายัพ มณฑลหนึ่งของไทย ตำแหน่ง
เจ้าประเทศราชจึงสิ้นสุดลง คงมีฐานะเป็นประมุขของบ้านเมืองเท่านั้น ไม่มีอำนาจใน
การปกครองอย่างแท้จริงดังเช่นแต่ก่อน ทางราชการได้จัดส่งข้าหลวงเทศาภิบาลจาก
กรุงเทพฯ มาปกครองแทน เมื่อสิ้นสมัยพระเจ้าอินทรวชิชยานนท์แล้ว ได้มีเจ้าเมือง
เชียงใหม่ต่อมาอีก ๒ พระองค์ ซึ่งมีฐานะเป็นเพียงประมุขของบ้านเมืองเท่านั้น ได้แก่
เจ้าอินทวโรรส ปกครองระหว่าง พ.ศ. ๒๔๔๐ - ๒๔๕๒ และเจ้าแก้ววรัญ เป็นองค์
สุดท้าย ปกครองระหว่าง พ.ศ. ๒๔๕๒ - ๒๔๕๒ เมื่อสิ้นสมัยเจ้าแก้ววรัญแล้ว ไม่มีตำแหน่ง
ประมุขของบ้านเมืองอีกต่อไป ต่อมาเมื่อเชียงใหม่เปลี่ยนฐานะเป็นจังหวัดใน พ.ศ.
๒๔๗๖ ทางราชการก็ได้แต่งตั้งผู้ว่าราชการจังหวัดมาปกครองจนถึงปัจจุบัน

๘๘ ใน สมัยนี้ ปรากฏว่า พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้โปรดเกล้าฯ
ให้พระนรินทรราชเสนี (พุม ศรีไชยันต์) เป็นข้าหลวงประจำเมืองเชียงใหม่คนแรก ใน พ.ศ. ๒๔๑๖.

ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับหัวเมืองลานนาไทยในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ส่วนใหญ่ดำเนินไปอย่างราบรื่น ฝ่ายไทยปกครองเชียงใหม่ตามประเพณีเมืองประเทศราช แต่โบราณ เจ้าเมืองต่าง ๆ ในลานนาไทยมีอำนาจในการปกครองบ้านเมืองของตนทั้งทางด้านการปกครอง เศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม โดยมีข้อกำหนดว่าทุกสามปีหัวเมืองลานนาไทยและ เชียงใหม่จะต้องส่งเครื่องบรรณาการ คนไมเงินทองไปกรุงเทพฯ เพื่อแสดงความจงรักภักดี และนอกจากนี้เชียงใหม่และหัวเมืองลานนาไทยยังส่งส่วย โด่แก่ ของมีค่าที่หาได้ง่ายในลานนาไทยไปถวายทุกปีด้วย เช่น ไมซอนสัก งาช้าง น้ำรัก ฯลฯ จัดส่งสิ่งของที่เรียกว่า "ของถวาย" ในโอกาสสำคัญ ๆ หรือเมื่อใดสิ่งของที่หายาก เช่น ช้างเผือก ของถวายนี้นางกรุงเทพฯ ไม่กำหนดตายตัว ส่วนการเกณฑ์แรงงานและสิ่งของนั้น กรุงเทพฯ จะเรียกเกณฑ์แรงงานและสิ่งของในโอกาสต่าง ๆ ที่สำคัญ เช่น วาระที่พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกสวรรคต เป็นตนการเกณฑ์ทหารในยามสงคราม ถือเป็นขอยุทพันธที่ละเลยไม่ได้ เมืองใดละเลยถือเป็นกบฏ^{๕๕} สิ่งเหล่านี้เป็นขอยุทพันธระหว่างกรุงเทพฯ กับหัวเมืองประเทศราชลานนาไทยในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น

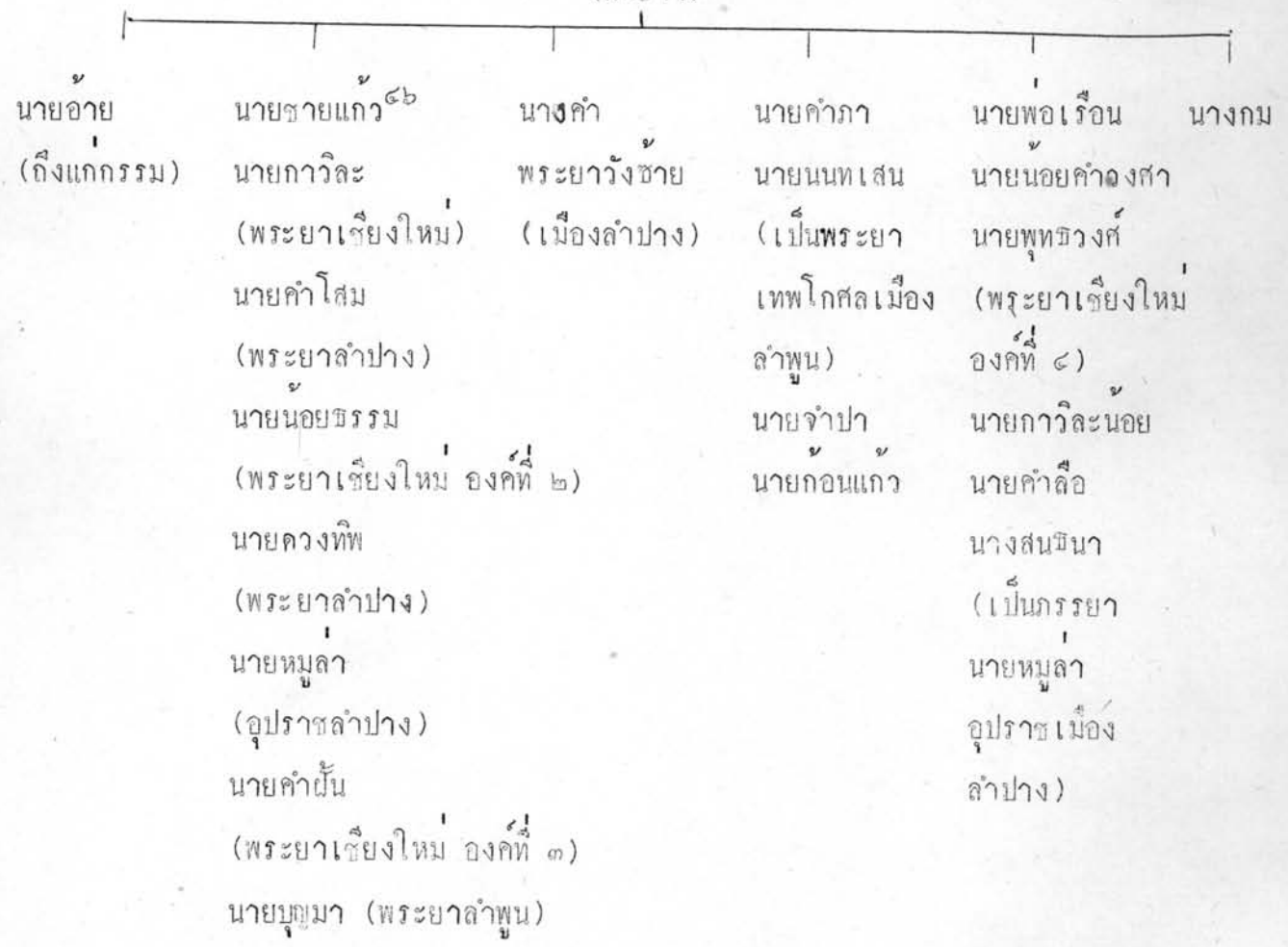
การปกครองดังกล่าวนี้ยังผลให้หัวเมืองลานนาไทยมีความจงรักภักดีต่อฝ่ายไทยมากขึ้น เพราะเมื่ออยู่ที่การปกครองของพม่านั้น พม่าปกครองลานนาไทยโดยตรงและค่อนข้างจะกดขี่ ชาวลานนาไทยจึงพยายามต่อต้านให้หลุดพ้นจากอำนาจพม่าอยู่เสมอ ความสัมพันธ์ระหว่างกรุงเทพฯ กับเชียงใหม่เมืองประเทศราชเป็นไปด้วยดีตลอดมาจนถึงสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ไทยต้องเผชิญกับการขยายตัวของลัทธิจักรวรรดินิยม พระองค์ทรงเห็นควรที่จะต้องเปลี่ยนแปลงระเบียบบริหารราชการแผ่นดินและการปกครองประเทศราชเสียใหม่ให้รัดกุม โปรคฯ ใหญ่บเล็กประเทศราชทั้งหมดและทรงจัดตั้งมณฑลเทศาภิบาลขึ้นแทนใน พ.ศ. ๒๔๓๓ ลานนาไทยจึงสิ้นสุดการเป็นประ-

^{๕๕} ปรีศนา ศิรินาม, เรื่องเดิม, หน้า ๑๐๕ - ๑๑๓.

เทศราชและมีฐานะเป็นมณฑลหนึ่งของไทย เรียกชื่อว่า มณฑลพายัพ ต่อมาใน พ.ศ. ๒๔๗๖ ทินแดนลานนาไทยได้เปลี่ยนฐานะเป็นจังหวัด เมื่อรัฐบาลประกาศยุบเลิกการปกครองแบบมณฑลเทศาภิบาลทั้งหมด

ราชวงศ์เจ้าเจ็ดตน

พระยาสุระวาทไชยสงคราม
(ทิพช้าง)

^{๘๖} ชายแก้วมีธิดา ๓ คน คือ นางศรีโอบชา เป็นนางห้ามในสมเด็จพระ-
ราชวังบรมมหาสุรสิงหนาท นางศรีกัญญา และนางศรีบุญทัน.

สภาพสังคมเชิงใหม่โดยทั่วไปสมัยก่อนสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น

คำว่า "สังคม" นักสังคมวิทยาได้อธิบายความหมายไว้มากมายแตกต่างกันออกไปตามความมุ่งหมายเบื้องต้นและความสนใจของนักปราชญ์แต่ละท่าน พระยาอนุมาน-ราชชน ได้อธิบายความหมายสังคมไว้ดังนี้

"...มนุษย์ที่อยู่รวมกันเป็นหมู่คณะ มีทั้งหญิงและชาย ตั้งภูมิลำเนาเป็นหลักแหล่ง ณ ที่ใดที่หนึ่งเป็นประจำ เป็นเวลานานตามสมควร พอจะเรียนรู้และปรับปรุงตนเองแต่ละคนได้ และประกอบกิจการงานเข้ากันได้ก็ มีความสนใจร่วมกันในสังคมชั้นมูลฐานแห่งชีวิต มีการครองชีพ ความปลอดภัยทางร่างกายก็เป็นหน่วยหนึ่งของส่วนรวม มนุษย์ที่รวมกันเป็นหมู่คณะตามเงื่อนไขที่กล่าวมานี้เรียกว่าสังคม..."^{๘๗}

D.F. Aberle, A.K. Cohen, A.K. Davis, M.J. Levy Jr. และ F.X. Sutlon อธิบายคำว่าสังคมว่า

"...สังคมคือกลุ่มของมนุษย์กลุ่มหนึ่ง ซึ่งมีส่วนร่วมในระบบกระทำกรที่สามารรถเลี้ยงตนเองได้ (self-sufficient system of action)

^{๘๗} เสฐียรโกเศศ, วัฒนธรรมเบื้องต้น, (พิมพ์ครั้งที่ ๕, พระนคร: ราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๑๓), หน้า ๑๐.

ซึ่งสามารถจะดำรงอยู่ได้นานกว่าอายุของมนุษย์คนหนึ่ง
กลุ่มมนุษย์น้อยอย่างน้อยจะต้องมีการแสวงหาสมาชิกใหม่
ด้วยวิธีผสมพันธุ์ตามธรรมชาติ"^{๔๘}

สังคมประกอบด้วยกลุ่มบุคคลต่าง ๆ เป็นจำนวนมาก เพื่อให้สังคมดำรงอยู่ได้จะ
ต้องมีระเบียบในสังคม โดยการกำหนดแบบอย่างที่เราเรียกว่า บรรทัดฐาน หรือปทัสฐาน^{๔๙}

^{๔๘} D.F. Aberle, and Others (comp.), "The Functional Prerequisites of a society" Ethics, Vol. 60 January 1950. อ้างใน สนิท สัมครการ, วิธีการศึกษาสังคมกับตัวแบบสำหรับศึกษาสังคมไทย, (พระนคร: ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๑๔), หน้า ๑.

ดูรายละเอียดคำจำกัดความเกี่ยวกับสังคมใน พัทยา สายหู, "การเปลี่ยนแปลงทางสังคมตามแผน", คำบรรยายวิชาสังคมวิทยา คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, หน้า ๑. ประสาท หลักศิลา, สังคมมนุษย์, (พระนคร: ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๑๔), หน้า ๑. อานนท์ อาภาภิรม, มนุษย์กับสังคม : สังคมและวัฒนธรรมไทย, (พระนคร: โรงพิมพ์บำรุงนุกุลกิจ, ๒๕๑๔), หน้า ๑๒. Gerhad Lenski, Human Societies (2nd ed. New York: McGraw-Hill Book Co., 1974), pp. 5 - 9.

^{๔๙} ไพฑูรย์ เครือแก้ว, ลักษณะสังคมไทยและหลักการพัฒนาชุมชน, (พระนคร: โรงพิมพ์เกษมกุล, ๒๕๑๖), หน้า ๑๐/๖๔. ปทัสฐาน (norm) คือตัวกำหนดพฤติกรรมหรือกิริยา (action) ในชีวิตประจำวันของบุคคลในสังคม หมายความว่า norms จะเป็นตัวแสดงมาตรฐานหรือบ่งออกบว่า ในสถานการณ์หรือเหตุการณ์เฉพาะอย่างยิ่งในชีวิตประจำวันของแต่ละบุคคลนั้น เขาควรปฏิบัติหรือมีกิริยาอาการเช่นใดบ้าง ปทัสฐานแบ่งได้ ๓ ประเภท คือ วิถีประชา (folkways) วินัยแห่งจรรยา (mores) และกฎหมาย (Laws).

และกำหนดแบบอย่างความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลในสังคมด้วย ในขณะที่เดียวกันสังคมจะ
 ดำรงอยู่ได้อย่างมีระเบียบและมั่นคงก็ต่อเมื่อบุคคลในสังคมพอใจในสิทธิและหน้าที่ของตน
 ในความสัมพันธ์ที่ติดกัน สังคมจะกำหนดสิทธิและหน้าที่ให้แก่บุคคลในสังคมโดยดูจาก
 ชาติกำเนิด ฐานะทางเศรษฐกิจ เพศ อายุ และความสามารถส่วนบุคคล หรือเรียก
 ว่าสังคมกำหนดสถานภาพของสมาชิกในสังคม ทุกสังคมจะมีการแบ่งลำดับชั้นของสมาชิก
 สังคมตามฐานะทางเศรษฐกิจ และความเป็นอยู่ ซึ่งอาจจะแบ่งได้เป็นลำดับชั้นต่าง ๆ
 เช่น ชั้นสูง ชั้นกลาง และชั้นต่ำ

การแบ่งชนชั้นในสังคม (Social Stratification) จะปรากฏในทุกสังคม
 เพราะไม่มีสังคมใดที่จะให้รายได้ อำนาจหรือเกียรติยศ แก่บุคคลได้เท่าเทียมกันทุกคน
 ในสังคม การแบ่งชนชั้นในสังคมหมายถึง การที่สมาชิกในสังคมใดถูกจัดแบ่งออกเป็นชน
 ชั้นหรือระดับต่าง ๆ กัน เพื่อให้เห็นว่า บุคคลนั้นมีฐานะตำแหน่ง เกียรติยศ หรือได้รับ
 การยกย่องว่าอยู่ในอันดับที่สูงกว่า เท่ากัน หรือต่ำกว่า บุคคลหรือกลุ่มบุคคลอื่นในสังคม
 เดียวกัน ๕๐

๕๐ John Biesanz and Mavies Biesanz, Introduction to Sociology
 (Englewood Cliffs, New York: Prentice-Hall, 1969), pp. 173 - 174.

ไพฑูริย์ เครือแก้ว, เรื่องเดิม, หน้า ๓๑๑.

บุญสนอง บุญไญทยาน, มนุษย์กับสังคม, (พิมพ์ครั้งที่ ๓, พระนคร:
 โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๑๐), หน้า ๑. สังคมมนุษย์นั้น การแบ่งชนชั้น
 ทางสังคมเป็นปรากฏการณ์อันมีลักษณะสากล กล่าวคือมนุษย์ทุกคนต่างมีการจัดและกำหนด
 ชั้นหรือระดับสังคมว่าใคร เป็นพรรคพวกเดียวกับตน ใครคือหรือค้อยกว่าตน ดังนั้น
 การแบ่งชนชั้นทางสังคมในกลุ่มมนุษย์ดังกล่าวก ทำให้ทุกสังคมมีระบบการจัดชั้นทางสังคม
 อุปมาโลกกับชั้นของปรุพี.

นักสังคมวิทยาได้วางหลักเกณฑ์ในการแบ่งชนชั้นทางสังคมไว้ ๒ ประการ คือ การแบ่งชนชั้นตามวงศ์ตระกูลหรือครอบครัว (family) บุคคลถือกำเนิดมาในวงศ์ตระกูลหรือครอบครัวใด บุคคลนั้นย่อมได้รับตำแหน่งตามวรรณะหรือชนชั้นตามที่สังคมจัดไว้ และการแบ่งตามสิ่งแวดล้อม ซึ่งประกอบด้วยสถานะทางเศรษฐกิจ การศึกษา อาชีพ และสถานที่อยู่อาศัย^{๕๑} สำหรับการแบ่งชนชั้นในสังคมไทยนั้น ดร.ไพฑูริย์ เครือแก้ว ได้กล่าวถึงวิธีแบ่งชนชั้นต่าง ๆ ไว้ ๒ วิธี คือ

๑. วัตถุวิสัย (Subjective Criteria) พิจารณาแบ่งชนชั้นของสังคมจากความรู้สึกของประชาชนทั่วไปในการดำเนินชีวิตประจำวัน ซึ่งจะมีลักษณะการแบ่งเป็นแบบเหนือกว่า ต่ำกว่า คือระบบชนชั้นแบบ เจา นาย คนมี ผู้ดี ข้าราชการ กับไพร่บ่าว คนจน ชีวา และประชาชน หรือเป็นแบบเจ้านาย (นายทุน) ชาวกรุง คนในเมืองกับคนธรรมดา (กรรมกร) คนบ้านนอก ชาวนา

๒. อรรถวิสัย (Objective Criteria) พิจารณาแบ่งชนชั้นของสังคมในแง่ของเกียรติภูมิในฐานะทางสังคม และกลุ่มบุคคลในขอบเขตของประเทศชาติส่วนรวม โดยอาศัยปัจจัยต่าง ๆ ดังต่อไปนี้เป็นหลักในการพิจารณาคือ ตระกูล ความสำเริงในวงราชการ อำนาจในทางเศรษฐกิจและการเมือง ความมั่งคั่งในเงินทอง การศึกษา

^{๕๑} อานนท์ อากาภิรม, เรื่องเดิม, หน้า ๕๔ - ๕๕. ประเภทของการแบ่งชนชั้นโดยทั่วไปแบ่งได้ ๓ ระบบ ได้แก่ระบบวรรณะ (Caste system) แบ่งตามกำเนิดหรือวงศ์ตระกูลโดยไม่มีโอกาสเลื่อนฐานะในสังคมเลย ระบบฐานันดร (Estates system) แบ่งชนชั้นตามการถือครองกรรมสิทธิ์ในที่ดิน และระบบชนชั้น (Class system) การแบ่งชนชั้นโดยอาศัยหลักทางเศรษฐกิจ การศึกษา อาชีพ สถานที่อยู่อาศัย.

ชนิดของอาชีพ^{๕๒} ซึ่งจะแบ่งชนชั้นในสังคมไทยได้ ๕ ระดับ คือ (๑) ครอบครัวของผู้มีอำนาจและเจ้าของแผ่นดิน (๒) ครอบครัวผู้สืบสกุลในวงการทหาร (๓) พระและครอบครัวผู้กระต๊อบขุนนางพลเรือน (๔) พ่อค้าและช่างฝีมือ (๕) ทาวนาอิสระ และชาวทาสที่ไม่มีอิสระ^{๕๓}

การศึกษาสังคมเชียงใหม่ทั้งสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นและสมัยก่อนนั้น ได้ศึกษาวิจัยโดยอาศัยเอกสารโบราณเป็นหลักฐานสำคัญ ดังนั้น ในการจัดลำดับชั้นหรือการแบ่งชนชั้นในสังคมเชียงใหม่ จึงไม้อาจจะแบ่งชนชั้นต่าง ๆ ตามหลักเกณฑ์ของนักสังคมวิทยาในสมัยปัจจุบันได้ แต่อาจจะลำดับชั้นในสังคมโดยใช้หลักเกณฑ์การแบ่งตามอำนาจทางการเมืองเป็นสำคัญ^{๕๔} ทั้งนี้เพราะกฎหมายหรือตำนานต่าง ๆ ได้เขียนระบุถึงอำนาจ

^{๕๒} Marvin E. Olsen, The Process of Social Organization

(New York Halt, Rinehart and Winston, Inc., 1968), p. 193.

ในประเทศสหรัฐอเมริกา มักใช้ตัวชี้ต่อไปนี้เป็นเครื่องกำหนดชนชั้นในสังคม คือ เศรษฐกิจและสังคม (socioeconomic) เช่นอาชีพ การศึกษา รายได้ อิทธิพลที่มีต่อสาธารณชน (public influence) การมีชื่อเสียง (reputation) ชาติภูมิ (ethnicity) แบบแผนการดำเนินชีวิต (style of life) และระดับสติปัญญา (level of intellectual) เช่นทัศนคติ รสนิยม.

^{๕๓} ไพฑูรย์ เครือแก้ว, เรื่องเดิม, หน้า ๓/๑๗.

^{๕๔} การแบ่งชนชั้นตามตระกูล หรืออำนาจความมั่งคั่งทางเศรษฐกิจ การศึกษา หรืออาชีพ ไม้อาจจะแบ่งได้ชัดเจนในสังคมเชียงใหม่ เพราะเอกสารไม้อ่านยากให้ และเอกสารต่าง ๆ ไม่ไ้กล่าวถึงเรื่องเหล่านี้โดยละเอียดและเพียงพอ.

สิทธิ หน้าที่ ตลอดจนความรับผิดชอบในสังคมซึ่งเป็นเรื่องราวของการมีอำนาจทางการเมืองของสมาชิกในสังคม ประกอบกับชนชั้นต่าง ๆ ในสังคมจะแยกจากกัน หรือมีความแตกต่างกันในเรื่องรายได้ สิทธิ หน้าที่ ฐานะทางสังคม ฯลฯ ตามอำนาจหน้าที่ทางการเมืองเป็นสำคัญ การแบ่งชนชั้นในสังคมเชิงใหม่ตามอำนาจทางการเมืองนี้อาจจะแบ่งได้ ๓ ชั้น คือ

๑. ชั้นสูงผู้มีอำนาจในการปกครอง ได้แก่ กษัตริย์ เจ้านาย และข้าราชการ

๒. ชั้นกลาง หรือชนชั้นผูกปกครอง ได้แก่ ประชาชนหรือไพร่เมือง

๓. ชั้นต่ำสุดในสังคม ได้แก่ พวกชา หรือทาส

การศึกษาวิจัยสังคมเชิงใหม่สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น จะมุ่งศึกษาเฉพาะเรื่องราวของชนชั้นต่าง ๆ ในสังคมทั้งสามชั้นนี้ โดยศึกษาเกี่ยวกับ สิทธิ อำนาจ หน้าที่ และสภาพความเป็นอยู่ของชนชั้นต่าง ๆ ในสังคม และเนื่องจากระบบกฎหมายของลานนาไทยมีความสืบเนื่องกันตลอดมา จึงสันนิษฐานว่า สภาพสังคมเชิงใหม่หรือชนชั้นต่าง ๆ ในสังคมเชิงใหม่สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นและสมัยก่อนนั้น คงจะคล้ายคลึงกันและไม่แตกต่างกันมากนัก ดังนั้น จึงขอกล่าวถึงสภาพสังคมเชิงใหม่สมัยก่อนรัตนโกสินทร์ตอนต้นพอสังเขป และจะศึกษาวิเคราะห์เกี่ยวกับชนชั้นต่าง ๆ ในสังคมเชิงใหม่สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นโดยละเอียดในตอนต่อไป

สังคมเชิงใหม่ในที่นี้ หมายถึง สังคมหรือชุมชนที่อาศัยอยู่ในเมืองเชิงใหม่ และอาณาบริเวณที่เมืองเชิงใหม่มีอำนาจควบคุมได้ถึงโดยตรง ทั้งทางด้านการเมือง เศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม

ในระยะแรกที่ก่อตั้งเมืองเชิงใหม่สมัยพมอขุนมั่งรายนั้น สันนิษฐานว่าอาณาเขตของเมืองเชิงใหม่คงจะไม่กว้างมากนัก อาณาเขตอาจจะไม่เกินกำแพงทั้งสี่ด้านในปัจจุบัน และพลเมืองคงมีไม่มากนักเมื่อเทียบกับสมัยต่อมา เมื่อบ้านเมืองเป็นปึกแผ่นและเจริญรุ่งเรืองขึ้นแล้ว อาณาเขตของเมืองได้ขยายออกไป โดยเฉพาะเมื่อมีกษัตริย์ที่มีความสามารถด้านการรบและการปกครอง เช่น สมัยพระเจ้าติโลกราช อาณาเขต-

เชียงใหม่ได้ขยายไปถึง หัวเมืองไทยใหญ่ เป็นต้น ในสมัยพระเมกุฎี^{๕๕} ซึ่งปกครอง
เชียงใหม่เป็นลำดับสุดท้าย ได้พบขอความในตำนานที่กล่าวถึงอาณาเขตของเมืองเชียง-
ใหม่สมัยนครราชสีมา ทิศเหนือจดเมืองแสนนอยแสนหลวง (ปัจจุบันอยู่ในประเทศพม่า)
ทิศใต้จดเมืองลัวะ ทิศตะวันออกจดแม่น้ำของ (แม่น้ำโขง) ทิศตะวันตกจดแม่น้ำคง
(แม่น้ำสาละวิน)^{๕๖}

เมืองเชียงใหม่ตั้งอยู่บนฝั่งแม่น้ำปิง ประชาชนส่วนใหญ่มีอาชีพเกษตรกรรม
คือ ทำนาและเพาะปลูกพืชต่าง ๆ รัฐบาลได้ส่งเสริมให้ประชาชนทำการเกษตรกรรม
เพราะชาวมีความสำคัญและจำเป็นต่อสังคมมากทั้งยามสงบและยามสงคราม ดังได้พบ
ข้อบังคับที่กำหนดเกี่ยวกับการทำนา ทำไร่ ไว้ในกฎหมายเกือบทุกฉบับ เช่น การบุกเบิก
ไร่นา การเช่านา การปลูกข้าวในนา การจัดการชลประทาน การทำเหมืองฝาย
การแข่งน้ำในการทำนา ฯลฯ นอกจากอาชีพเกษตรกรรมแล้วประชาชนเชียงใหม่
อาชีพค้าขาย โดยมีตลาดเป็นศูนย์กลางการแลกเปลี่ยนสินค้ามาตั้งแต่สมัยพ่อขุนมังราย
ซึ่งพระองค์ได้สร้างตลาดขึ้นในเมืองกุมกาม และมีตลาดในเมืองเชียงใหม่^{๕๗} แม้ใน
เมืองหริภุญชัยก็มีตลาดเพื่อแลกเปลี่ยนสินค้าเช่นกัน สินค้าที่นำมาแลกเปลี่ยนกันมีหลาย-
ชนิด เช่น ข้าว ผักต่าง ๆ สิ่งประดิษฐ์งานฝีมือ ของใช้ต่าง ๆ เช่น เครื่องเงิน

^{๕๕} พระเมกุฎี ครองราชย์ระหว่าง พ.ศ. ๒๐๔๔ - ๒๑๐๑.

^{๕๖} "ตำนานเชียงใหม่.", หน้า ๒.

^{๕๗} คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์, เรื่องเดิม, หน้า ๑๐ -

เครื่องจักสาน รม เครื่องปั้นดินเผา^{๕๔} ฯลฯ นอกจากนี้ยังพบข้อความที่เขียนเกี่ยวกับอาชีพของประชาชนในสมัยราชวงศ์มังรายว่า ประชาชนในสมัยพระเจ้ากือนามอาชีพต่าง ๆ เช่น อาชีพปั้นค้าย ช่างเครื่องเงิน ช่างหม่ทองคำเปลวตามวัดต่าง ๆ ช่างทำรม^{๕๕} ฯลฯ จากอาชีพเหล่านี้ทำให้ทราบถึงสภาพความเป็นอยู่และเรื่องราวต่าง ๆ ในสังคม รวมทั้งทราบถึงทรัพยากรและความอุดมสมบูรณ์ของเมืองเชียงใหม่ซึ่งมีคนอาศัยอยู่เป็นจำนวนมาก มีการแบ่งงานกันทำ มีการแลกเปลี่ยนสินค้าซึ่งกันและกัน จัดว่าเมืองเชียงใหม่เป็นสังคมใหญ่สังคมหนึ่ง

โครงสร้างของสังคมเชียงใหม่ นั้น หน่วยสังคมที่เล็กที่สุดคือครอบครัว แต่ละครอบครัวจะปกครองลูกหลานกันไป โดยมีพ่อบ้านเป็นหัวหน้าครอบครัว หลาย ๆ ครอบครัวรวมกันเป็นหมู่บ้าน แต่ละหมู่บ้านมีนายบ้านเป็นผู้ปกครองลูกบ้านของตน ในหมู่บ้านต่าง ๆ มีวัดเป็นศูนย์กลางในสังคม วัดเป็นที่ประกอบศาสนกิจ เป็นสถานศึกษาเล่าเรียนของสมาชิกในสังคม เป็นบ่อเกิดและที่รวมศิลปะกรรมต่าง ๆ ตลอดจนเป็นที่ชุมนุมของคนในสังคม โดยเฉพาะเมื่อพระเจ้ากือนาได้นำเอาพุทธศาสนาเถรวาทแบบลังกาวงศ์เข้ามาประดิษฐาน ในลานนาไทย วัดโลกสาวยเป็นส่วนหนึ่งของสังคมลานนาไทยเรื่อยมา

^{๕๔} นักโบราณคดีได้ค้นพบหลักฐานเศวตที่สันนิษฐานว่า ได้ใช้ในการทำเครื่องปั้นดินเผาในสมัยโบราณในดินแดนลานนาไทย คือ พบที่อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่ ที่อำเภอพะเยา และที่อำเภอเวียงป่าเป้า จังหวัดเชียงราย.

^{๕๕} จากกฎหมายลักษณะตัดถอยต่อคำสมัยพระเจ้ากือนา และคลองพิจารณาแต่งถอยชนคำ ได้พบการบันทึกเกี่ยวกับอาชีพของประชาชนในเมืองเชียงใหม่สมัยโบราณ โดยจะเขียนไว้ในคดียุติทำการฟ้องร้องและตัดสิน คู่คดีจะต้องบอกอาชีพของตนด้วย.

สังคมเชียงใหม่เป็นสังคมที่มีกษัตริย์หรือเจ้าเมืองเป็นผู้ปกครองและเป็นผู้นำใน
 สังคม กษัตริย์จะปกครองบ้านเมืองร่วมกับข้าราชการของพระองค์ โดยจัดแบ่งการปก-
 ครองออกเป็นหมู่บ้าน หลาย ๆ หมู่บ้านรวมเป็นพื้นนา ซึ่งอาจจะเทียบได้กับตำบลในสมัย
 ปัจจุบัน หลาย ๆ พื้นนารวมเป็นเมือง เมืองแต่ละเมืองจะมีขนาดใหญ่น้อยตามจำนวน
 พื้นนา เช่น เมืองฝางมี ๕ พื้นนา เมืองเงินยางเชียงแสนมี ๖๕ พื้นนา เป็นต้น
 แต่ละเมืองจะมีเจ้าเมืองปกครองโดยมีเชียงใหม่เป็นศูนย์กลางหรือเป็นเมืองสำคัญ กษัตริย์
 เมืองเชียงใหม่อาจจะส่งราชโอรสหรือข้าราชการออกไปปกครองเมืองต่าง ๆ เช่น
 พอขุนมั่งราชส่งขุนครามราชโอรสออกไปปกครองเมืองเชียงราย เป็นต้น เป็นการขยาย
 อาณาเขตและพระราชอำนาจของกษัตริย์เชียงใหม่ด้วย เมืองต่าง ๆ จะมีความสัมพันธ์
 กับเมืองเชียงใหม่ กล่าวคือ ในกรณีที่มีศึกสงครามจะต้องส่งทหารมาช่วยรบ หรือกรณีเจ้า
 เมืองนั้น ๆ ถึงแก่กรรม ก็จะแจ้งความมายังเชียงใหม่เพื่อแต่งตั้งเจ้าเมืองคนใหม่ไปปก-
 ครอง การที่เมืองต่าง ๆ ในอาณาจักรลานนาไทยมีอิสระในการปกครองเมืองแต่ละ
 เมืองนั้น อาจจะเนื่องมาจากการคมนาคมไม่สะดวก ทำให้เชียงใหม่ไม่อาจควบคุมเมือง
 เหล่านี้ได้ทั่วถึง คงควบคุมได้เฉพาะบริเวณใกล้เคียงเชียงใหม่เท่านั้น เมืองต่าง ๆ
 เหล่านี้จึงปกครองกันเอง และไม่อาจจะทราบแน่นอนได้ว่าได้ใช้กฎหมายฉบับเดียวกันหรือ
 แบบเดียวกันปกครองบ้านเมืองหรือไม่ แต่สันนิษฐานว่า อาจจะใช้กฎหมายซึ่งออกใช้โดย
 กษัตริย์ราชวงศ์มังรายที่เชียงใหม่ก็เป็นได้ ด้วยพบข้อความและกฎหมายที่มีอยู่ในเมือง-
 ต่าง ๆ มีชื่อและเนื้อความเหมือนกฎหมายที่เขียนขึ้นและสันนิษฐานว่าใช้ปกครองเชียงใหม่
 เช่น กฎหมายลานนา ต้นฉบับของวัดชัยพระเกียรติ อำเภอเมืองเชียงใหม่ มีเนื้อหา
 และข้อความเหมือนกฎหมายชื่อ อนุโลมญาณคุณการ หรือ กำหนดคาของคน ซึ่งต้นฉบับ
 เป็นของวัดลอมแรด อำเภอเงิน จังหวัดลำปาง หรือกฎหมายชื่อมังรายศาสตร์ ได้มี
 การคัดลอกไว้หลายฉบับด้วยกัน เป็นต้น

ความสัมพันธ์ระหว่างกษัตริย์หรือชนชั้นผู้ปกครองบ้านเมืองกับประชาชนใน
 เมืองเชียงใหม่ นั้น สันนิษฐานว่า มีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด ในยามปรกติผู้ปกครอง
 จะเรียกเก็บภาษีจากประชาชนและเกณฑ์แรงงานไปช่วยในกิจการบ้านเมืองด้วย ดังมี

ขอความในกฎหมายที่กำหนดโทษของผู้ลักหรืออำเอภาษีอากรของพระยา การเกณฑ์แรงงาน^{๖๐} จากประชาชนนั้น ราชการจะต้องเกณฑ์แรงงานไปช่วยในกิจการต่าง ๆ เช่น การก่อสร้างกำแพงเมือง การสร้างวัด การทำเหมืองฝายหรือการสร้างเขื่อน เป็นต้น ในยามสงคราม ประชาชนจะถูกเกณฑ์ให้เป็นทหารไปช่วยในการรบด้วย^{๖๑} เพื่อเป็นการตอบแทนประชาชนที่เสียภาษีและยอมให้เกณฑ์แรงงาน กษัตริย์หรือผู้ปกครองจะตอบแทนประชาชนโดยการช่วยป้องกันศัตรูจากภายนอกभीให้มารุกราน คัดสินข้อพิพาทระหว่างประชาชนกับประชาชนโดยการช่วยเหลือประชาชนในคดีต่าง ๆ เนื่องจากกษัตริย์เพียงพระองค์เดียวยอมปกครองดูแลบ้านเมืองได้ไม่ทั่วถึง ต้องมีข้าราชการไปช่วยเหลือในการปกครองบ้านเมือง ข้าราชการต่าง ๆ จึงมีความสำคัญและมีบทบาททางการเมืองอีกกลุ่มหนึ่งในสังคม ในการปกครองนี้กษัตริย์จะสั่งการให้ข้าราชการออกไปปกครองดูแลบ้านเมืองต่างพระเนตรพระกรรณ โดยการแต่งตั้ง ยศ หรือตำแหน่ง ปู่นำเห็นใจความดี ความชอบต่าง ๆ และสั่งการลงโทษข้าราชการที่ทำผิดพระราชโองการของพระองค์และกฎหมายบ้านเมืองด้วย

การแบ่งชนชั้นในสังคมเชียงใหม่สมัยก่อนสมัยรัตนโกสินทร์และสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นนั้น อาจจะแบ่งได้ ๓ ชั้นชั้น ได้แก่ ชั้นผู้ปกครองซึ่งประกอบด้วยกษัตริย์และข้าราชการ ทำหน้าที่ปกครองบ้านเมือง ชั้นรองลงมาคือ ประชาชนหรือไพร่ หมายถึง

^{๖๐} "กฎหมายโคสาราษฎร์." ผู้กที่ ๑, หน้า ๓.

^{๖๑} "มังรายศาสตร์." ฉบับวัดเส้าไห้, หน้า ๒.

ถึงประชาชนทั้งชายหญิง ซึ่งเป็นพวกอิสระไม่สังกัดหรืออยู่ในอำนาจของผู้ใดโดยตรง^{๒๒}
 ชั้นต่ำสุดในสังคม คือ ชั้นทาส หรือชา ชั้นผู้ปกครองนับเป็นชั้นที่สำคัญที่สุดใน
 สังคม กษัตริย์ทรงเป็นผู้นำสังคม เป็นผู้มีส่วนทำให้สังคมนั้นเจริญรุ่งเรืองคงอยู่ได้ หรือ
 สิ้นอำนาจสลายตัวไปพร้อมกับสังคมอื่น ดังนั้น กษัตริย์จึงจำเป็นจะต้องมีคุณสมบัติและมีความ
 สามารถเป็นพิเศษ เช่น เก่งในด้านการรบ เป็นคน พอซุนมังรายผู้สร้างเมืองเชียงใหม่
 ทรงมีความสามารถหลายด้าน ทางด้านการศึกสงครามทรงสามารถรบชนะอาณาจักร-
 หรืภูกัญชัย และยึดไว้ในอำนาจของพระองค์โดยใช้เวลาชุกชุกชุก ทางด้านการพัฒนาบ้านเมือง
 พอซุนมังรายทรงนำประชาชนไปตั้งถิ่นฐานและสร้างเมืองใหม่ตามที่ต่าง ๆ หลายเมือง
 ทรงสร้างเมืองเชียงราย สร้างเวียงกุมกาม และสร้างเมืองเชียงใหม่ นับว่าเป็นผลดี
 แก่พระองค์และบ้านเมืองควย เพราะทำให้ทรงโค่นดินแดนเพิ่มขึ้น โค่นทรัพยากรมากขึ้นใน
 บางครั้ง และโค่นผลเมืองเพิ่มขึ้นควยในกรณีทรงตีโค่นเมืองอื่น ทั้งยังเป็นการสร้าง
 บารมีและประกาศแสนยานุภาพของพระองค์ควย ฐานะอำนาจของพระองค์และราชวงศ์
 จึงมั่นคงมากในเมืองเชียงใหม่และอาณาจักรล้านนาไทยในเวลาต่อมา กษัตริย์ราชวงศ์
 มังรายโค่นปกครองเชียงใหม่มาโดยตลอดรวมสองร้อยปี โดยไม่ได้เปลี่ยนราชวงศ์เป็น
 ราชวงศ์อื่นเลย จนกระทั่งเสียเอกราชแก่พม่าใน พ.ศ. ๒๑๐๑ ปัญหาจึงมีว่า สถาบัน-
 กษัตริย์เชียงใหม่ในสมัยก่อนสมัยรัตนโกสินทร์นั้น ได้รับความชอบธรรมในการปกครอง
 (legitimacy) อย่างไร จึงสามารถปกครองบ้านเมืองเชียงใหม่มาโดยตลอด

^{๒๒} จากหลักฐานโบราณไม่พบว่าได้มีการจัดทำบัญชีหรือให้ไพร่เมืองสังกัดมูลนาย
 หรือสังกัดขุนนางผู้ใดโดยตรง ยกเว้นในยามสงคราม ซึ่งจะต้องมีผู้ควบคุมไพร่เมือง
 เพื่อสะดวกในการปกครอง คือในกฎหมายลักษณะหนี่ที่ระบุว่า ไพร่ ๑๐ คน ในการ
 ควบคุมของนายสิบ ๑ คน นายสิบ ๑๐ คน ขึ้นต่อนายร้อย ๑ คน ตามลำดับ และ
 คร.ประเสริฐ ๗ นคร ให้ความเห็นว่ายามสงบไพร่เมืองเป็นอิสระไม่ต้องสังกัดผู้ใด.

ความชอบธรรมในการปกครองบ้านเมืองของกษัตริย์เชียงใหม่

ฐานะของกษัตริย์เชียงใหม่ก่อนสมัยรัตนโกสินทร์นั้น อาจจะกล่าวได้ว่าราก-
ฐานที่สำคัญของอำนาจของกษัตริย์เชียงใหม่ในการปกครองบ้านเมือง คือ ความชอบธรรม
ในการปกครอง หมายถึงความเชื่อหรือความคิดเห็นเกี่ยวกับการได้มาซึ่งอำนาจ การมี
อำนาจ และการใช้อำนาจในการปกครองบ้านเมือง ซึ่งขึ้นอยู่กับการอ้างสิทธิในการ
ปกครองของฝ่ายปกครอง และขึ้นอยู่กับการยอมรับหรือการมีความเชื่อฟังในข้ออ้างในการ
ปกครองนั้น^{b๓} ความชอบธรรมนี้มีความสำคัญต่อการปกครองบ้านเมืองมาก เพราะจะมี
ส่วนช่วยให้ประชาชนยอมรับและมีความเห็นว่า การกระทำของกษัตริย์หรือผู้ปกครองนั้น
ถูกต้อง และจะก่อให้เกิดความสงบเรียบร้อยในสังคม การที่กษัตริย์มีความชอบธรรมใน
การปกครองบ้านเมืองนั้นช่วยใหพลเมืองมีความสำนึกในหน้าที่ของตนว่า ควรเชื่อฟังและ
ปฏิบัติตามคำสั่งของกษัตริย์และผู้ปกครอง ทำให้การปกครองเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ
ถาขาดความชอบธรรมในการปกครองแล้ว เสถียรภาพในการปกครองอาจจะไม่มั่นคง
และบางครั้งอาจจะทำให้การปกครองนั้น ๆ ไม่อาจดำรงอยู่ได้

กษัตริย์เชียงใหม่ที่ปกครองเมืองเชียงใหม่มาโดยตลอด คือราชวงศ์มังราย
นับเป็นราชวงศ์เดียวที่มีฐานอำนาจมั่นคงมาก สันนิษฐานว่าราชวงศ์มังรายคงจะได้รับ
ความชอบธรรมในการปกครองมาจากหลายทางด้วยกัน ได้แก่ ความชอบธรรมโดยการสืบ
สันตติวงศ์ ความชอบธรรมโดยทศพิธราชธรรมหรือธรรมอย่างอื่นด้วย และได้รับการ
ยอมรับจากประชาชนในเรื่องความเชื่อเกี่ยวกับความไม่เท่าเทียมกันทางฐานะในสังคม
โดยประชาชนยอมรับว่าฐานะที่แตกต่างกันในสังคมเนื่องมาจากการกระทำความดีมาก่อน
และกษัตริย์เชียงใหม่ยังได้เสริมสร้างอำนาจบารมีของพระองค์ในด้านต่าง ๆ เป็นต้นว่า

^{b๓} ทินพันธุ์ นาคะตะ, "ความชอบธรรมในการปกครอง : ปัญหาและความ
หวังของไทย", วารสารธรรมศาสตร์, ๕ (ตุลาคม ๒๕๑๔ - มกราคม ๒๕๑๕)

การทำพิธีราชาภิเษกในการเสด็จขึ้นครองราชสมบัติ และการทำสงคราม ฯลฯ เป็นต้น
 ความชอบธรรมโดยการสืบเชื้อสายมาจากชนชั้นผู้ปกครองหรือการสืบสันตติวงศ์
 นั้น อาจกล่าวได้ว่า พ่อขุนมั่งรายปฐมกษัตริย์ราชวงศ์มั่งรายทรงได้รับความชอบธรรมนี้
 มาจากบรรพบุรุษของพระองค์ กล่าวคือตั้งแต่สมัยปู่เจ้าลาวจก ซึ่งเป็นบรรพบุรุษของพ่อ-
 ขุนมั่งราย ตามตำนานเล่าว่า ปู่เจ้าลาวจกเป็นทเวศาศาสตร์ลงมาจากบันไดเงินจาก
 สวรรค์มาปกครองเมืองเงินยางเชียงแสน ซึ่งตำนานหรือเรื่องเล่าทำให้ปู่เจ้าลาวจก
 มีบุญบารมีมากยิ่งขึ้น ถ้าพิจารณาตามความเป็นจริงแล้วปู่เจ้าลาวจกอาจจะ เป็นเพียงคน
 ธรรมดาที่มีความสามารถมาก และสามารถตั้งตัวขึ้นมาเป็นผู้นำในสังคมขณะนั้นได้โดยอาจ
 จะได้รับความชอบธรรมในการปกครองมาจากคุณสมบัติส่วนตัวของปู่เจ้าลาวจก เช่น
 อาจจะเป็นคนที่มีความสามารถในการรบ จึงเป็นที่ยอมรับของประชาชนให้เป็นผู้ปกครอง
 เมืองเงินยางเชียงแสนในสมัยนั้น

เมื่อพ่อขุนมั่งรายประสูติจากเชื้อสายของกษัตริย์ที่มีปู่เจ้าลาวจกเป็นต้นราชวงศ์
 แล้วนั้น พ่อขุนมั่งรายจึงได้รับความชอบธรรมในการปกครองบ้านเมืองสืบต่อจากบรรพบุรุษ
 ของพระองค์ โดยการสืบสันตติวงศ์ ประกอบกับพ่อขุนมั่งรายเป็นกษัตริย์ที่ทรงมีความ
 สามารถพิเศษส่วนพระองค์ในด้านกาารรบ การเป็นผู้นำในการก่อตั้งเมืองใหม่ ทำให้
 ฐานะและอำนาจของพระองค์เป็นที่ยอมรับจากประชาชนมากยิ่งขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่ง
 เมื่อพระองค์สถาปนาอำนาจของพระองค์ที่เมืองเชียงใหม่แล้ว ราชวงศ์หรือเชื้อสาย
 ของพระองค์ที่ปกครองเชียงใหม่สืบมาก็ได้รับความชอบธรรมในการปกครองโดยการสืบ-
 สันตติวงศ์จากราชวงศ์มั่งราย ประชาชนยอมรับให้ราชวงศ์มั่งรายมีอำนาจและมีความ
 ชอบธรรมในการปกครองบ้านเมืองตลอดมา อย่างไรก็ตามในสมัยหลังหรือสมัยปลาย
 ราชวงศ์มั่งราย กษัตริย์ราชวงศ์มั่งรายก็เริ่มเสื่อมอำนาจลง อำนาจในการปกครอง
 บ้านเมืองตกอยู่กับข้าราชการเสนาอำมาตย์ เชียงใหม่เริ่มประสบกับความยุ่งยากมาตั้ง
 แต่สิ้นรัชสมัยของพระเจ้าติโลกราช เป็นต้นมาจนเสียเอกราชแก่พม่า ข้าราชการมีอำนาจ
 มากสามารถถอดถอนและแต่งตั้งกษัตริย์เชียงใหม่ได้ ดังปรากฏเหตุการณ์ในประวัติศาสตร์
 เชียงใหม่ดังนี้

ในรัชสมัยของพระเมืองเกศไชยบุรีราช หรือพระเมืองเกศเกล้า (ครองราช-
สมบัติประมาณ พ.ศ. ๒๐๖๔ - ๒๐๘๑ และครองราชย์ครั้งที่สองประมาณ พ.ศ. ๒๐๘๖ -
๒๐๘๘) ข้าราชการไม่พอใจในพระเมืองเกศเกล้า และได้ออกการจลาจลขึ้นในบ้านเมือง
ข้าราชการได้พร้อมใจกันถอดพระเมืองเกศเกล้าออกจากตำแหน่งกษัตริย์ ส่งพระองค์
ไปอยู่ที่เมืองนอย แล้วข้าราชการได้เชิญท้าวชาย หรือท้าวทรายคำ ราชบุตรของพระ-
เมืองเกศเกล้าขึ้นครองราชย์ปกครองเมืองเชียงใหม่ต่อมา ปรากฏว่าต่อมาอีก ๕ ปี
ข้าราชการได้เกิดความไม่พอใจอีก มีการลอบปลงพระชนม์ท้าวชาย^{๒๔} แล้วไปเชิญพระ
เมืองเกศเกล้าจากเมืองนอยให้ขึ้นครองราชย์อีกเป็นครั้งที่สอง ในที่สุดพระเมืองเกศ-
เกล้าก็ถูกลอบปลงพระชนม์อีก บ้านเมืองตกอยู่ในภาวะยุ่งเหยิงเรื่อยมา เมื่อการจลา-
จลสงบลงแล้วข้าราชการได้ไปเชิญพระเจ้าไชยเชษฐา ซึ่งเป็นราชนัดดาของพระเมือง
เกศเกล้าจากเมืองลานช้างใหม่มาเป็นกษัตริย์เชียงใหม่^{๒๕}

จากเหตุการณ์ในประวัติศาสตร์ดังกล่าว แสดงให้เห็นถึงความชอบธรรมในการ
ปกครองบ้านเมืองของราชวงศ์มังรายว่า แบบบ้านเมืองจะเกิดการจลาจล และขาราช-
การมีอำนาจมากเพียงใดก็ตาม จะไม่พบว่า ข้าราชการได้สถาปนาตัวเองขึ้นครองราชย์
เป็นกษัตริย์เชียงใหม่เลยแม้แต่ครั้งเดียวในสมัยก่อนสมัยรัตนโกสินทร์ ยกเว้นสมัยพม่าปก-
ครองเชียงใหม่ เทพสิงห์ และองค์คำ ได้ขึ้นเป็นกษัตริย์เชียงใหม่แทนกษัตริย์พม่าระยะ
เวลาหนึ่ง

^{๒๔} คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์, เรื่องเดิม, หน้า ๗๒.
ข้าราชการปลงพระชนม์ท้าวชายโดยอ้างว่าพระองค์ทรงปกครองบ้านเมืองอย่าง "บชอบ
ราชธรรม".

^{๒๕} พระยาประชาภิจักรจักร, เรื่องเดิม, หน้า ๓๗๖ - ๓๗๗.

ความชอบธรรมอีกประการหนึ่งที่กษัตริย์ได้รับมาเพื่อปกครองบ้านเมือง คือ การที่ประชาชนมีความเชื่อถือและได้รับการอบรมสั่งสอนกันมาเกี่ยวกับฐานะของกษัตริย์ว่าเป็นชนชั้นสูงซึ่งคนธรรมดาสามัญไม่ว่าจะตั้งตนเป็นกษัตริย์ได้ ประชาชนจะไม่เชื่อฟังและยอมรับในคำสั่งจากคนธรรมดาตั้งตนเป็นกษัตริย์และไม่เป็นที่ยอมรับในสังคมด้วย ซึ่งได้พบขอความแสดงถึงความเชื่อและการอบรมสั่งสอนเรื่องนี้ในเอกสารต่าง ๆ ดังนี้

ในตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่เล่าว่า เมื่อพระเจ้าทีโลกราชได้ขึ้นครองราชสมบัติต่อจากพระเจ้าสามฝั่งแกนพระราชบิดา ด้วยการยึดอำนาจมาจากพระราชบิดาของพระองค์ โดยอายุสามเด็กลอยเป็นผู้ช่วยเหลือในการยึดอำนาจครั้งนี้ พระเจ้าทีโลกราชได้ปูนบำเหน็จรางวัลแก่อายุสามเด็กลอยให้เป็นขุนกินพื้นนาคราม แต่อายุสามเด็กลอยอยากมีฐานะสูงกว่านั้น โดยอาจจะอยากเป็นกษัตริย์หรือมีฐานะใกล้เคียงกษัตริย์ อายุสามเด็กลอยจึงเข้าไปอาศัยอยู่ในโรงคำในพระราชวังของพระเจ้าทีโลกราช พระองค์จึงขอร้องให้หมื่นโลกนครผู้เป็นอำมาตย์ไปบอกให้อายุสามเด็กลอยย้ายไปอยู่ที่อื่น หมื่นโลกนครก็มาบอกแก่อายุสามเด็กลอยว่า ตัวอายุสามเด็กลอยไม่ใช่เชื้อกษัตริย์ และจะเป็นกษัตริย์ไม่ได้ สถานที่ไม่ใช่สถานที่สำหรับเขาเพราะเป็นที่ประทับของกษัตริย์ ดังมีข้อความว่า "เราไม่ใช่เชื้อท้าวพระยา จักเป็นพระยาไม่ได้... ไม่ใช่ที่เรา ควรอยู่บุตรแล..."^{bb}

ในคัมภีร์โบลานชื่อ เสทาโบลจะ โลกกล่าวถึงประเพณีในเมืองเชียงใหม่ทั้งที่ดีและที่เสีย สำหรับประเพณีที่ไม่ดีนั้น ไม่ควรยึดถือและปฏิบัติตาม เพราะจะเป็นสาเหตุที่ทำให้บ้านเมืองพินาศฉิบหายได้ ประเพณีที่เสียมี ๔ ประการคือ บุคคลที่ไม่ใช่เชื้อกษัตริย์ไม่ควรแต่งตั้งหรือยอมรับนับถือว่าเป็นกษัตริย์ บุคคลที่ไม่ใช่เชื้อนางพระยาไม่ควรเอาเป็นนางพระยา คนที่ไม่ใช่เชื้อขุนนางและเสนาอำมาตย์ ไม่ควรเอามาเป็นขุนนางและเสนาอำมาตย์ ดังมีข้อความว่า "...ใช่เชื้อพระยาถือเป็นพระยา ใช่เชื้อนางพระ-

^{bb} คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์, เรื่องเดิม, หน้า ๔๕.

ยาหือเป็นนางพระยา... คังอันเป็นเหตุหือบ้านเมืองนิบหายแล..."^{๒๓}

นอกจากนี้ยังพบข้อความในวรรณคดีล้านนาไทย ที่แสดงถึงประเพณีและความเชื่อของประชาชนเกี่ยวกับฐานะของกษัตริย์และการที่คนธรรมดาจะตั้งตนเป็นกษัตริย์ไม่ได้ในสังคมเชียงใหม่ คังจะพบโคลงเกี่ยวกับฐานะของกษัตริย์ในวรรณคดีล้านนาชื่อ "คาวพรหมทัต" ซึ่งในโคลงบทนี้ระบุว่าแต่งขึ้นใน จ.ศ. ๘๓๘ (พ.ศ. ๒๑๑๘) ซึ่งขณะนั้นเชียงใหม่ตกอยู่ภายใต้อำนาจของพม่า โคลงบทหนึ่งในเรื่องนี้เขียนว่า ชาวของกษัตริย์ก็สมควรแกกษัตริย์หรือพระยาเจาเท่านั้น คนที่มิเฝ้าพันธุคำชาจะมาเป็นกษัตริย์ไม่ได้ คังคำโคลงว่า

ที่ข้างควราช ^{๒๔} ราช	ไอยรา
บผิดธรรมดา	โลกอ้าง
คนมิ่งเฝ้าทาสา	หินชาติ รุนเฮย
บหอนจักไคหลวง	นังเนื่องเป็นกษัตริย์ ^{๒๕}

จากข้อความในเรื่อง "ธรรมดาสอนโลก" ในคำสอนพระยามังราย ได้สอนเรื่องฐานะของกษัตริย์หรือพระยาว่า ถ้าไม่มีเชื้อสายเป็นพระยาหรือเจาก้ออย่าหวังว่าจะไคเป็นพระยา ถ้าไม่ใช่เชื้อสายเสนาอำมาตย์ก้ออย่าหวังว่าจะไคเป็นเสนาอำมาตย์ และการที่จะเป็นคนที่มีความสามารถหรือนักการ ถ้าไม่มีเชื้อสายมาก่อนก็จะเป็นไม่ได้ คำสอน

^{๒๓} "เสถาโมจนะ.", หน้า ๘๑.

^{๒๔} คำว่า "ข้าง" หมายถึงข้างตน หรือรชนันกษัตริย์ (คำอธิบายของ คร.ประเสริฐ ณ นคร).

^{๒๕} "คาวพรหมทัต." ฉบับของนายมติ พยอมยงค์, ภายทอคโดย คร.ประเสริฐ ณ นคร และนายมติ พยอมยงค์, โคลงบทที่ ๑๕๐.

เหล่านี้แสดงถึงความเชื่อในชาติกำเนิดของคนมากกว่าความสามารถ อันอาจจะเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้คนในสมัยโบราณเลือนฐานะในสังคมได้ยากมากกว่าสมัยปัจจุบันก็เป็นได้ คำสอนเรื่องนี้มีความว่า

"...บิไซเชื่อเจากอยาหวังเป็นพระยา บิไซเชื่อเสนา
กอยาหวังเป็นอำมาตย์ บิไซเชื่อคนแกลวอาจ (กลาหาญ
หรือคนเก่ง) กอยาหวังเป็นขุนหาญ บิไซเชื่อนักการก
อยาหวังเป็นเถาแก..."^{๗๐}

คำโคลงวิชิตรสอนโลก ซึ่งเป็นคำสอนที่โคกกล่าวสอนบุคคลในเรื่องต่าง ๆ ใหญ่จิกลงถึงสิทธิหน้าที่ของคนในสังคม เป็นทำนองหนังสือที่สอนสมาชิกในสังคม ก็โคกกล่าวถึงฐานะของชนชั้นผู้ปกครองและขุนนางว่า ชนชั้นผู้ปกครองนี้เป็นผู้มีบุญ แมงการได้เป็นขุนนางก็ถือว่ามิบุญมากแล้ว ดังโคลงว่า

มีบุญลุลากไค	เป็นขุน
ควรแสวงหากลองบุญ	รุ่งเรือง
เอาใจคังเลาคุลย	เสมออยู่ หลี่เนอ
อยายำแถมซอนเบอง (ลำเอียง)	บาปรายถึงคน" ^{๗๑}

จากภาพจิตรกรรมฝาผนัง ซึ่งเป็นภาพพระบายสีในวิหาร วัดน้ำแตม อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง ภาพนี้สันนิษฐานว่าอาจจะมีอายุระหว่าง พ.ศ. ๒๐๐๐ - ๒๑๐๐ เป็นภาพ

^{๗๐} "คำสอนพระยามังราย.", หน้า ๒๑.

^{๗๑} "โคลงวิชิตรสอนโลก." ฉบับวัดคองคี อำเภอเมืองเชียงใหม่ ถ่ายทอดและจัดพิมพ์โดย ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ธันวาคม ๒๕๑๘, หน้า ๒.

เขียนแสดงการแต่งกายและฐานะของกษัตริย์ลานนาไทยสมัยโบราณ คืออาจจะ เป็นสมัย-
ราชวงศ์มังราย ภาพแสดงถึงกำแพงเมือง ปราสาทที่ประทับของกษัตริย์ มณฑปบัลลังก์
ศาลา บ้านเรือน เครื่องทรงของกษัตริย์ ขาหลวง ขุนนาง ทหาร ชาวบ้าน
ชาวป่า และชนชาติต่าง ๆ สำหรับมณฑปประทับของกษัตริย์นั้นเป็นแบบเดียวกับมณฑป
ที่ประดิษฐานพระพุทธรูปในวิหารของวัดพระธาตุลำปางหลวง สันนิษฐานว่า กษัตริย์ลาน-
นาไทยในสมัยนั้นคงจะประทับบัลลังก์ทรงมณฑป แวดล้อมด้วยข้าราชการฝ่ายในแต่งกาย
มุนษมรดเกล้า มีทหารพร้อมอาวุธอยู่หลังกำแพง^{๗๒} จากภาพนี้ทำให้เข้าใจถึงฐานะและ
ความเป็นอยู่ของกษัตริย์ว่า แยกต่างและมีฐานะความเป็นอยู่สูงกว่าคนสามัญทั่วไปในสมัย
นั้น

สำหรับความชอบธรรมอีกประการหนึ่งที่กษัตริย์ได้รับในการปกครองบ้านเมือง
คือการปกครองตามหลักธรรมะต่าง ๆ โดยเฉพาะธรรมะในพุทธศาสนา ได้แก่ ทศพิธ-
ราชธรรม อปปริยานัยธรรม สังคหวัตถุ และธรรมที่เรียกว่า ธรรมราชสวณิตและสุจริต
ธรรม^{๗๓} ฯลฯ ซึ่งเป็นธรรมะที่กษัตริย์พึงมีในพระองค์ ดังปรากฏข้อความในเอกสาร
ต่าง ๆ เกี่ยวกับธรรมะของกษัตริย์ ซึ่งเป็นความชอบธรรมอีกประการหนึ่งในการปก-
ครองบ้านเมืองมีดังนี้

ประชุมพงศาวดารภาค ๒๑ พงศาวดารเมืองเงินยางเชียงแสน กล่าวว่
พระยามังรายทรงเป็นกษัตริย์ที่มีคุณธรรม ทรงทำบุญให้ทานเสมอ ทรงปฏิบัติศีลห้าและ
ศีลแปด และไม่ละทิ้งคอคธรรมที่เรียกว่าทศพิธราชธรรม ดังปรากฏข้อความว่า

^{๗๒} เพื่อ ตรีพิทักษ์, เรื่องเดิม, หน้า ๕๐ - ๕๓.

^{๗๓} ปรากฏธรรมะนี้ในคัมภีร์เสถาโมจนะ, หน้า ๕.

"...ส่วนวามังรายเจ้าก็ให้วนบเดารพียงพระธิดาเจ้า...

กระทำบุญให้ทานมีโคชาติ มีโคประมาณในศีล ๕ สัตว์ ๘

แต่สิ่งหนึ่งสิ่งใด บละยังทศพิชราชธรรมเสียสักอัน..."^{๗๔}

ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่โลกลาวถึงพระยามายุกษัตริย์เชียงใหม่ว่า พระองค์ทรงปกครองบ้านเมืองโดยชอบด้วยทศพิชราชธรรม ถึงความว่า "...เจ้าชายเสวยเมืองชอบด้วยทศพิชราชธรรม..."^{๗๕}

ธรรมศาสตร์และกฎหมายพระยามังราย โลกลาวถึงคุณธรรมของผู้ที่จะเป็นกษัตริย์ปกครองบ้านเมืองว่า ให้ดำรงอยู่ในทศพิชราชธรรม ๑๐ ประการ ถึงมีความว่า

"...อนึ่ง ท้าวพระยา ชุนบ้านชุนเมืองให้ดำรงอยู่ในทศพิชราชธรรม ๑๐ ประการ จึงดีแล..."^{๗๖}

คำสอนพระยามังราย โลกลาวถึงคุณธรรมของกษัตริย์ที่เรียกว่า ทศพิชราชธรรม พร้อมทั้งคำอธิบายไว้ว่า มี ๑๐ ประการ โคกทาน คือ การให้ทาน สัตว์ (สัตว์) คือการรักษาสัตว์ ปริจุค (ปริจุค) คือการเสียสละเพื่อส่วนรวม อาชัว (อาชัว) คือ ความเป็นผู้มีจิตใจชุนบาน มทหว คือ ความเป็นผู้มีจิตใจเมตตาอ่อนโยน ไผ่แข็ง-กระด้าง อดบปี (ตปี) คือ ความเป็นผู้มีจิตใจเยือกเย็นไม่เกลียดคร้าน อโกธิ (อโกธิ) ความเป็นผู้มีจิตใจหนักแน่นไม่โกรธง่าย อาหิงสา (อาหิงสัจ) คือไม่เบียดเบียนผู้อื่นให้เดือดร้อน ชันคัจ (ชุนคัจ) คือมีความอดทน และอวิโรธิ (อวิโรชน) คือการไม่ปรับโทษหรือแยงชิงเอาของท่าน ทั้งนี้ข้อความว่า

^{๗๔} ประชุมพงศาวดารภาค ๒๑, พงศาวดารเมืองเงินยางเชียงแสน, หน้า ๖๖.

^{๗๕} คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์, เรื่องเดิม, หน้า ๘๑.

^{๗๖} "ธรรมศาสตร์และกฎหมายพระยามังราย.", หน้า ๘.

"...เจ้าหอหมื่นเข้าไปหา ยังทศราชชั้นมอญยิ่ง พร้อม
 คุยสิ่งสืบประการ คือว่า ทานัน รัตน ปริจาค์ อาชาวั
 มหุทว อคปโป อโกธิ อวิหิงสา ขนุติจ อวิโลชน..."^{๑๙}

เสหาโมจนะ ได้กล่าวถึงคุณธรรมของกษัตริย์ที่ใช้ในการปกครองบ้านเมืองว่า
 กษัตริย์ที่ดีนั้นได้แก่ กษัตริย์ที่ปรารถนาจะให้ประชาชนมีความสุข และเป็นผู้ที่ประกอบด้วย
 คุณธรรม เรียกว่าธรรมราชสวณิตและสุจริตธรรม ๓ ประการ คือ (๑) บุญชียาวัตตุ
 ไลเถก ทานัน สีล ภาวนา (๒) วินิจจยธรรม ไลเถก การตัดสินพิจารณาคดีต่าง ๆ
 ให้ถูกต้องยุติธรรม (๓) ปเวณียธรรม (ประเพณีธรรม) ไลเถกการทำตามจารีตอันดีที่
 กษัตริย์โบราณได้ทำไว้ชอบแล้ว^{๑๘}

การที่กษัตริย์ได้ก่อธรรมะเหล่านี้เป็นแนวทางในการปฏิบัติ ช่วยให้การปกครอง
 บ้านเมืองของพระองค์เป็นที่ยอมรับและก่อให้เกิดความสงบสุขต่อประชาชน

อนึ่ง การที่สังคมเชียงใหม่เคารพนับถือพุทธศาสนา ซึ่งสอนให้คนยอมรับและมีค่านิยมตามคติของพุทธศาสนา เป็นคนดี มีความเคารพเชื่อฟังผู้ใหญ่ตามชาติวุฒิ คุณวุฒิ และวัยวุฒิ หรือเคารพในความอาวุโส เชื่อและยอมรับในฐานะที่แตกต่างกันของบุคคลในสังคม ในข้อที่ว่า ฐานะตำแหน่งทางสังคมของคนเป็นผลจากการกระทำความดีหรือกรรม

^{๑๙} "คำสอนพระยามังราย.", หน้า ๓๑. และโปรดดูรายละเอียดเกี่ยวกับทศพิชราชธรรมใน ทศพิชราชธรรมและหลักพระพุทธานุศาสน์, ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จัดพิมพ์ถวาย สมเด็จพระญาณสังวร เจ้าอาวาสวัดบวรนิเวศวิหาร ในการฉลองชนมายุครบ ๖๐ ทศ, (พระนคร: โรงพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๑๖), หน้า ๑๗.

^{๑๘} "เสหาโมจนะ.", หน้า ๕.

คึกคักก่อน ทำให้ประชาชนยอมรับและเห็นวาทะชั้นสูงหรือกษัตริย์ เป็นผู้กระทำกรรมดีมา
แต่ชาติปางก่อน เป็นผู้บุญวาสนาสสูง ประชาชนจะต้องเคารพเชื่อฟังและยินยอมให้ผู้มี
บุญ เป็นผู้ปกครองบ้านเมือง ค่านิยมและความเชื่อเหล่านี้ช่วยให้อกษัตริย์ได้รับความชอบ
ธรรมในการปกครอง และมีฐานะมั่นคงมากในสังคมเชียงใหม่

นอกจากกษัตริย์ได้รับความชอบธรรมโดยการสืบสันตติวงศ์ด้วยการปกครอง
บ้านเมืองโดยธรรมะและได้รับการยอมรับจากความเชื่อดีบางอย่างของประชาชนแล้ว
นั้น กษัตริย์ยังได้พยายามสร้างอำนาจและฐานะของพระองค์ในทางอื่น ๆ ด้วย เช่น
สร้างอำนาจด้วยการทำสงครามกับดินแดนอื่น ๆ เพื่อแสดงความสามารถและแสนยานุ-
ภาพของพระองค์ให้เป็นที่ยอมรับและปรากฏแก่สังคม การทำพระราชพิธีราชาภิเษก^{๗๕}
ตอนเสด็จขึ้นเสวยราชสมบัติตามประเพณีที่มีมาแต่ดั้งเดิมเพื่อแสดงถึงการขึ้นสู่อำนาจบัลลังก์
โดยชอบธรรม การสร้างวัดและให้ความอุปถัมภ์แก่พุทธศาสนา สิ่งเหล่านี้ช่วยเสริม
สร้างฐานะอำนาจตลอดจนความชอบธรรมในการปกครองบ้านเมืองของกษัตริย์เชียงใหม่

^{๗๕} คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์, เรื่องเดิม, หน้า ๗๔.
อธิบายถึงพิธีปราบดาภิเษกของกษัตริย์เชียงใหม่ คือ พระเจ้าไชยเชษฐาธิราช ความว่า
"...ตอนรับพระยาอุปเยาว่าองค์ศาสดา เจ้ามารถึงประตูโขง (ประตูใหญ่) วัดเจียง-
ยีน พระเป็นเจ้าถอดเครื่องประดับไว้ ทรงผาเสื่อขาว ถัดขึ้นชาวคอกคอกไม่เห็นเงิน
เห็นคำ เขาไปบูชาไหวนบพระสี่พันองค์ เจ้าวัดเจียงยีน ยามกะเหลสูเที่ยง (ยามใกล้
เที่ยง) เขาประคองฝักหั่วเวียง เขาถึงราชมณเฑียรนั่งแทนแก้ว (ราชบัลลังก์)
ยามเที่ยง..." ในตำนานเมืองเชียงใหม่ ตอนฉบับของวัดหมื่นล้าน หน้า ๑ กล่าวถึง
พิธีราชาภิเษกของพระเจ้าเมกุฏิวิสุทธิวงศ์ ความว่า "...อัญเชิญพระมหากษัตริย์พระ-
จอมเมืองเจ้าฟ้า เสด็จยาตราเขาประคองฝัก ลวดขึ้นนั่งแทนแก้วเสวยเมืองล้าน
นาเชียงใหม่..."

อาจกล่าวได้ว่า กษัตริย์เชียงใหม่ก่อนสมัยรัตนโกสินทร์นั้น ทรงปกครองบ้านเมืองโดยได้รับความยินยอมจากประชาชน โดยได้รับความชอบธรรมในการปกครองจากการสืบสันตติวงศ์เป็นสำคัญ ความชอบธรรมจากธรรมะต่าง ๆ ความเชื่อเรื่องความไม่เท่าเทียมกันทางฐานะในสังคมว่าเนื่องมาจากผลกรรมที่ทำมาแต่ชาติปางก่อน และการที่กษัตริย์ทรงเสริมสร้างฐานะและอำนาจของพระองค์ในด้านต่าง ๆ ยังผลให้สถาบันกษัตริย์เชียงใหม่มีความมั่นคงและเป็นที่เคารพเชื่อฟังจากชนชั้นผู้ถูกปกครองตลอดมา

โดยสรุปบทนี้ได้อ้างถึงกษัตริย์เชียงใหม่พระองค์สำคัญที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการปรับปรุงกฎหมายและทะนุบำรุงบ้านเมืองให้เจริญรุ่งเรืองในด้านต่าง ๆ เช่น ในสมัยพ่อขุนมั่งราย ได้นำช่างต่าง ๆ มาส่งเสริมอาชีพประชาชนจากพม่า พระเจ้าก่อนาได้นำเอาพุทธศาสนานิกายลัทธิจางส์จากสุโขทัยเข้ามาในลานนาไทย พระเจ้าติโลกราชได้ทรงสนับสนุนทะนุบำรุงพุทธศาสนาโดยได้ทำการสังคายนาพระไตรปิฎกเป็นครั้งแรกในประเทศไทย สมัยพระเจ้าเมืองแก้วนี้เป็นสมัยทองของวรรณกรรมลานนาไทย โดยมีพระภิกษุผู้เชี่ยวชาญภาษาบาลีได้แต่งคัมภีร์เป็นภาษาบาลี ซึ่งใช้เป็นแบบเรียนของพระภิกษุในประเทศไทยมาจนปัจจุบัน นอกจากนี้แล้วกษัตริย์ทุกพระองค์ดังกล่าวได้มีส่วนสำคัญที่ทรงเปลี่ยนแปลงแก้ไขกฎหมายต่าง ๆ จนปรากฏหลักฐานอยู่ในตำนานและเอกสารทั่วไป ทั้งนี้เพื่อให้อาณาที่ไม่เชี่ยวชาญเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ลานนาไทยได้ทราบลำดับกษัตริย์และเหตุการณ์สำคัญที่เกี่ยวข้องกับกฎหมายและสังคมเชียงใหม่.